

Vägen mot al-Nakba

– den historiska processen bakom den palestinska katastrofen

av Jan Käll

Inledning

Den 29 november 1947 beslutade Förenta nationernas generalförsamling genom resolution 181 att dela Palestina i en judisk och en arabisk stat. Ett halvår senare, den 14 maj 1948, utropades staten Israel. Dessa händelser skär som en skalpell rakt in i vår samtid. De har gett upphov till en konflikt som sträcker sig bortom vad varje nu levande människa kan minnas. Konflikten har, så att säga, alltid funnits där.

Därför är det nödvändigt att försöka förstå bakgrunden. Att enbart tala om ockupationen leder fel, eftersom ockupationen endast syftar på den annektering av palestinskt territorium som Israel genomförde efter sexdagarskriget 1967. Det ger bara en del av bilden. Grunden till konflikten ligger längre tillbaka. Det som nu sker i Gaza och på Västbanken är nämligen en direkt fortsättning på det som skedde under den första halvan av 1900-talet. Utan den förståelsen går det inte att sätta det krig som nu rasar i sitt rätta sammanhang.

Al-Nakba (som på arabiska betyder katastrofen) är benämningen på den fördrivning av tre fjärdedelar av Palestinas arabiska befolkning som judiska trupper genomförde mellan 1947 och 1949. Av en befolkning på en dryg miljon araber fördrevs närmare 750 000 från sina hem och har alltsedan dess förnekats möjligheten att återvända.

Det är al-Nakba och den historiska process som ledden fram till delningen av Palestina som är grunden till det som idag brukar benämnas Israel-Palestinakonflikten. Därför är det nödvändigt med en redogörelse för denna historiska process.

Balfourdeklarationen

Vid första världskriget utbrött hade den arabiska halvön i nära 400 år varit en del av Osmanska riket och lytt under turkisk överhöghet. Men det osmanska riket – ”Europas sjuke man” – skulle knappast överleva första världskrigets stormar. Detta hade ententens makter (det vill säga England, Frankrike och Tsarryssland) klart för sig och delade redan i krigets inledningsskede upp den framtida osmanska kvarlåtenskapen mellan sig. Genom det så kallade Sykes-Picot-

avtalet pekades Palestina ut som huvudsakligen en del av Storbritanniens intressesfär, även om Jerusalem (på grund av de heliga platserna) skulle sättas under internationellt förvaltarskap. Avtalet ingicks i hemlighet 1916, men offentliggjordes av den ryska bolsjevikregeringen 1917, vilket onekligen var pinsamt för engelsmännen eftersom de lovat araberna i Palestina självständighet i utbyte mot att de deltog i kampen mot turkarna. Å andra sidan hade engelsmännen vid den tidpunkten genom Balfourdeklarationen redan begått ett än större svek mot araberna i Palestina.

Balfourdeklarationen var i viss mån en följd av Sykes-Picot-avtalet. Eftersom Turkiet kapitulerade först 1918 var Palestina formellt alltjämt en del av Osmanska riket. Det var därför deklarationen gjordes i form av ett brev som den 2 november 1917 skickades från den brittiske utrikesministern Arthur Balfour till de engelska sionisternas ordförande lord Walter Rothschild. Dokumentet publicerades inte officiellt av den engelska regeringen men offentliggjordes av den brittiska pressen åtta dagar efter att det skickats. Brevet i sin helhet löd:

Käre lord Rothschild!

Det gläder mig mycket att å Hans majestäts regerings vägnar kunna förmedla följande deklaration, som är positivt inställd till de judiska sionistiska strävandena. Den har presenterats för och godkänts av kabinettet:

”Hans majestäts regering ser med välvilja på upprättandet av ett nationellt hem för det judiska folket i Palestina och skall på alla sätt anstränga sig för att underlätta uppnåendet av detta mål, varvid förutsätts att ingenting ska företas som kan vara till men för de i Palestina redan bosatta icke-judiska befolkningsgruppernas civila eller religiösa rättigheter eller på judarnas rättigheter och politiska ställning i något annat land.”

Jag vore tacksam om ni ville låta denna deklaration komma till den sionistiska federationens kännedom.

*Er förbundne,
Arthur Balfour*

För sionisterna var deklarationen en triumf. Den innebar ett officiellt politiskt erkännande av deras målsättning att skapa en judisk stat i Palestina. Flera av dess företrädare – däribland Chaim Weizman, som senare skulle komma att bli staten Israels förste president – hade också varit delaktiga i utformandet av deklarationens text.¹ För palestinierna däremot var deklarationen det första steget mot katastrofen.

¹ Se till exempel Frank E. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1949), s. 166.

Som juridisk text betraktad är deklARATIONEN ett mästerstycke i försåtlig formuleringskonst. Trots att det från vare sig den brittiska regeringens eller sionisternas sida rådde någon tvekan om att målet var en judisk stat talade deklARATIONEN endast om ”upprättandet av ett nationellt hem för det judiska folket i Palestina”. Begreppet ”nationellt hem” var både nytt och folkrättsligt odefinierat, vilket gav utrymme för stora tolkningsmöjligheter. Visserligen sa deklARATIONEN att upprättandet av det judiska nationella hemmet inte fick ske på bekostnad av ”de i Palestina redan bosatta icke-judiska befolkningsgruppernas civila eller religiösa rättigheter”, men även innebörden av begreppet ”civila rättigheter” var avsiktligt oklar. Men begreppet innefattade uppenbarligen inte palestiniernas politiska och medborgerliga rättigheter, det vill säga rätten till det land de sedan tusentals år bebott. Dessutom antydde formuleringen om de i Palestina redan bosatta ”icke-judiska befolkningsgrupperna” att det närmast var fråga om en minoritets rättigheter, när dessa i själva verket utgjorde drygt 90 procent av landets befolkning. Det var lika missvisande som att beskriva öknens sand som de icke gräsbevuxna delarna av öknerna.

Även detta var givetvis avsiktligt. BalfordeklARATIONENS vaghet och förvrängda beskrivning av Palestinas befolkningsmässiga realitet gick hand i hand med den fras som senare under den judiska massimmigrationens dagar skulle upprepas till leda: *Ett land utan folk till ett folk utan land.*

Den brittiska regeringens motiv

Motiven för den brittiska regeringens agerande har emellanåt förklarats med dess stora medkänsla inför de europeiska judarnas utsatta situation och engelsmännens känsla av kulturell gemenskap med det bibliska folket. Det är knappast riktigt. Inte ens de engelska puritaner som under 1600-talet började propagera för Israels återupprättande och återförandet av världens judar till Palestina hade judarnas sak för ögonen. Då handlade det om Messias återkomst, som enligt puritanerna skulle inträffa när judarna – efter att först ha konverterat till kristendomen – återvände till Palestina.² Inte heller för utrikesminister Arthur Balfour spelade judarnas sak någon större roll. Även om Balfour personligen var mycket intagen av Chaim Weizman hade han tidigare som premiärminister varit med om att driva igenom en utlänningslag som begränsade den omfattande judiska flyktingströmmen från

² Barbara W. Tuchman har skrivit om denna engelska puritanska rörelse i sin bok *Bibeln och svärdet, England och Palestina från bronsåldern till Balfour*, övers. Jan Wahlén, Atlantis 1992.

Östeuropa till England. Balfour hade dessutom varit den ende som offentligt försvarat lagen genom att säga att det

”skulle knappast vara till fördel för landets [Englands; JK] kultur om det fanns en mycket stor samling personer som förblev ett folk som inte bara i religiöst avseende skilde sig från de allra flesta av sina landsmän utan enbart gifte sig med varandra, hur patriotiska, kunniga och flitiga de än må vara, hur mycket de än engagerar sig i nationens liv.”³

Både lagen och det sätt på vilket Balfour försvarade dess genomförande hade sionisterna då fördömt som ”öppen antisemitism mot hela det judiska folket”.⁴

Även när det gällde Balfourdeklarationen var ett av de bakomliggande skälen att försöka begränsa den judiska invandringen till Storbritannien. Men de huvudsakliga skälen var krasst imperialistiska. Liksom Indien var i behov av Afghanistan för sitt försvar ansåg den brittiska regeringen att Egypten och Suezkanalen behövde Palestina för sitt försvar. I likhet med Afghanistan skulle Palestina tjäna som en buffertstat och ett skyddsvärn för angrepp från öster. I den bemärkelsen betraktade den brittiska regeringen Palestina som nyckeln till både Egypten och Suezkanalen, och i förlängningen även till Indien. Men Balfourdeklarationen syftade också till att få USA att gå med i kriget på ententens sida. De amerikanska sionistiska judarna var angelägna om att det judiska nationella hemmet skulle komma till stånd. Genom att understödja deras önskan hoppades den brittiska regeringen att de amerikanska sionistiska judarna i sin tur skulle övertala president Wilson och dennes administration att ingripa i det pågående kriget. Det fanns en liknande tanke vad det gällde de ryska judarna, av vilka många var socialister. Genom att uttala sitt stöd för det judiska nationella hemmets upprättande i Palestina hoppades den brittiska regeringen förmå dessa att fortsätta stödja Kerenskij, det vill säga att stödja fortsatta ryska krigsinsatser och inte – som bolsjevikerna – förorda att Ryssland drog sig ur kriget.

Det brittiska mandatet över Palestina

I och med Turkiets kapitulation 1918 upprättade England och Frankrike en gemensam militär administration för de forna ottomanska provinserna Levanten och Mesopotamien under beteckningen Occupied Enemy Territory Administration (OETA).

³ Citerat från David Hirst, *Geväret och olivkvisten*, övers. Ulla Ericson & Ingvar Rydberg, Alhambra 2011, s. 33. Utlänningslagen antogs 1905.

⁴ Se referens i föregående not.

Territoriet delades i sin tur upp i tre mindre administrativa undergrupper. Palestina hamnade inom OETA-Syd. Den administrativa indelningen permanentades genom ratificeringen av Nationernas förbund i juni 1922. OETA-Syd förvandlades därmed till det brittiska mandatet över Palestina. Det skulle komma att bestå fram till den 15 maj 1948, då den siste brittiske soldaten lämnade Palestina. Dagen innan, den 14 maj, utropade David Ben-Gurion staten Israel.

Det var det brittiska mandatet över Palestina, som gav Balfourdeklarationen dess verkliga politiska betydelse. Juridiskt stödde sig mandatet på artikel 22 i Nationernas förbunds stadga, enligt vilken

”...de kolonier och territorier, vilka som en konsekvens av kriget [första världskriget; JK] har upphört att lyda under de stater som tidigare styrde dem, och som bebos av folk som ännu inte är förmögna att styra sig själva under den moderna världens ansträngande krav, ska den principen tillämpas att dessa folks välbefinnande och utveckling ska utgöra ett civilisationens heliga kall, och garantierna för fullgörandet av detta kall ska förkroppsligas i denna stadga.”

Engelsmännen hade inga problem med artikelns första del. De var mindre förtjusta i den andra delen, den om de herrelösa folkens välbefinnande och utveckling. Mandatsystemet, såsom det formulerades i NF-stadgan, var i hög grad en produkt av amerikanska idéer. I och med USA:s inträde i första världskriget hade president Wilson förklarat att de territoriella förändringar som blev följden av ententens militära seger borde genomföras enligt andra principer än tidigare. Enligt Wilson borde det inte förekomma några annekteringar i strid med de berörda folkens vilja. I stället borde så långt som möjligt principen om nationellt självbestämmande tillämpas. Enligt Wilson skulle

”varken folk eller provinser bytas runt från härskare till härskare som vore de lösöre eller panter i ett spel”⁵

I enlighet med detta uttalande yrkade president Wilson under fredsförhandlingarna i Versailles 1919 att det skulle tillsättas en kommission för att utreda hur araberna själva ställde sig till dels utländskt styre, dels till etablerandet av ett judiskt nationellt hem i Palestina. Kommissionens uppdrag formulerades som att den så långt möjligt skulle ta reda på ”uppfattningarna och önskningarna

⁵ Citerat från Palestine Royal Commission, s. 40.

hos hela folket”.⁶ Tanken var att kommissionen skulle vara internationell och utöver USA bestå av representanter för Storbritannien, Frankrike och Italien. Dessa länder förmådde dock inte enas om några delegater, vilket resulterade i att rapporten blev en rent amerikansk produkt genomförd av universitetspresidenten H.C. King och den demokratiska affärsmannen C.R. Crane.

Den så kallade King-Crane-rapporten blev nedslående läsning för både den brittiska regeringen och sionisterna. En överväldigande majoritet av såväl de muslimska som kristna araberna ville styra sig själva. Inte heller önskade de att Palestina administrativt skulle skiljas från Syrien, eftersom de betraktade området som ett enda land. Vad gällde bildandet av ett judiskt nationellt hem fann King-Crane att både araberna i Palestina och i det dåvarande Syrien starkt motsatte sig detta. Enligt King-Crane fanns det inget som araberna var så överens om som just detta. Mot bakgrund av sina fynd blev kommissionens slutliga rekommendation att det sionistiska programmet – om det alls skulle genomföras – kraftigt måste reduceras i omfattning och att tanken på att göra Palestina till en judisk stat borde överges. Då skulle det enligt rapporten inte heller finnas något hinder mot att Palestina, som araberna själva ville, förblev en del av Syrien.

Men USA hade vid denna tidpunkt ännu inte uppnått en ställning där det kunde påtvinga de gamla europeiska kolonialmakterna sin vilja. King-Crane-rapporten lades att samla damm i det amerikanska statsarkivet. Och vad det gäller Storbritanniens syn på NF-stadgans försvar för folkens rätt till självbestämmande i Syrien och Palestina klargjordes den av Balfour i ett hemligt memorandum till den brittiska regeringen:

”Ämnar vi i fråga om Syrien främst beakta invånarnas önskemål? Det ämnar vi inte alls... Motsägelsen mellan fördragets [NF-stadgan; JK] bokstav och de allierades linje är ännu mer flagrant när det gäller den ’oberoende nationen’ Syrien. Ty i Palestina ämnar vi inte ens gå genom formaliteten att fråga vilka önskemål landets nuvarande invånare hyser... De fyra stormakterna har tagit ställning för sionismen. Och sionismen, den må vara bra eller dålig, ha rätt eller fel, är rotad i urgamla traditioner, i nuvarande behov, i framtida förhoppningar, av vida större betydelse än önskemålen och fördomarna hos de 700 000 araber som nu bebor detta urgamla land... Vad Palestina beträffar har stormakterna kort sagt inte gjort någon faktaframställning som bevisligen är riktig och ingen politisk deklaration som de åtminstone till bokstaven inte hela tiden tänkt kränka.”⁷

⁶ Citerat från Harry N. Howard, *The King-Crane Commission*, s. 88.

⁷ Doreen Ingrams, *Palestine Papers 1917-1922, Seeds of conflict*, John Murray, London, 1972, s. 73.

Således kom den styrande artikeln i det mandat som Nationernas förbund senare ratificerade att lyda:

”Mandatären [Storbritannien; JK] ska ansvara för att sätta landet under sådana politiska, administrativa och ekonomiska förhållanden som krävs för etablerandet av ett judiskt nationellt hem ... och utvecklandet av självstyrande institutioner, och också för att skydda alla Palestinas invånares civila och religiösa rättigheter, oavsett ras och religion.”

Även formerna för uppnåendet av det nationella hemmet lades fast i mandatet. Den brittiska mandatregeringen skulle samarbeta med ett ”judiskt råd”, som i praktiken skulle komma att fungera som en skuggregering. Den brittiska administrationen skulle även understödja judisk immigration till Palestina och tillsammans med det judiska rådet hjälpa immigranterna med mark att bosätta sig på. Ordet arab förekom över huvud taget inte i någon av mandatets 28 artiklar. Ordet arabiska förekom en gång när det i artikel 22 sades att detta språk, tillsammans med hebreiska och engelska, skulle utgöra ett av Palestinas tre officiella språk.

Således fanns alla de konkreta förutsättningarna för skapandet av en judisk stat för handen redan i det dokument som beslutades av Nationernas förbund den 23 september 1922. De varandra motstridande intressen som den styrande artikeln gav uttryck för – att det samtidigt som det judiska nationella hemmet upprättades också skulle utvecklas självstyrande institutioner för landet som helhet samt ett skydd för alla palestiniers civila och religiösa rättigheter – brydde man sig inte om. Offentligt förklarade sig segrarmakterna vara övertygade om att judar och araber skulle ha ömsesidig ekonomisk vinning av varandra och att de inom en inte alltför avlägsen framtid skulle smälta samman till ett gemensamt samhälle.

Immigration och landförvärv

Men mandatet var blott en ram, som det i slutändan ankom på sionisterna själva att fylla. Tillvägagångssättet var massiv immigration. Den brittiska regeringen var dem behjälpliga. Winston Churchill, vid tiden kolonialminister, uttalade att det enda kriteriet för den judiska immigrationen var ”den ekonomiska absorptionsförmågan” hos Palestina. Någon hänsyn till eventuella sociala, politiska eller samhälleliga konsekvenser av immigrationen togs inte. Portarna öppnades för en obegränsad invandring.

1919 utgjorde den arabiska befolkningen drygt 91 procent av Palestinas befolkning, men redan 1925 hade den, till följd av den judiska immigrationen, sjunkit till 83,2 procent. Med några få undantag (i slutet på 1920-talet och mellan 1942–43) fortsatte den judiska andelen av befolkningen stadigt att öka. Enbart mellan åren 1932 och 1935 kom det 144 000 judiska emigranter till Palestina. Det ska ställas i relation till att den totala befolkningens mängd 1932 uppgick till 986 000 personer. Det var en immigrationstakt som hade karaktären av en regelrätt invasion. Som jämförelse kan nämnas att USA under samma tidsperiod tog emot drygt 14 000 judiska immigranter. 1946, året innan Förenta nationernas generalförsamling fattade sitt beslut om att dela landet, uppgick den judiska andelen av befolkningen i Palestina till 35 procent.

De judiska landförvärven var inte lika omfattande. Mellan 1919 och 1946 hade det judiska markinnehavet bara ökat med fem procent, från 2 till 7 procent. Å andra sidan skedde landförvärven i de rikaste och mest bördiga områdena av Palestina, på kustslätten mellan Jaffa och Haifa, på slätten mellan Haifa och Tiberias och i den övre Jordandalen.

Araberna protesterade. Men de saknade legala möjligheter att motsätta sig utvecklingen. Det fanns inga institutioner dit de kunde vända sig för att få gehör för sina protester. Några sådana institutioner kom heller aldrig att inrättas under det brittiska styret. Visserligen kunde araberna vända sig direkt till Nationernas förbunds permanenta mandatkommission för att uttrycka sitt missnöje, men kommissionens legala ram utgjordes av själva mandatet, vars huvudsakliga syfte var att upprätta det judiska nationella hemmet i Palestina. Det var ett moment 22.

Situationen fick det arabiska motståndet att successivt stegas, från delegationer och upprop till demonstrationer och strejker och sedan – när effekten uteblev – till upplopp och våldsamma sammanstötningar med såväl brittiska säkerhetsstyrkor som sionistiska koloniserare. I april 1936 hade motståndet utvecklats till öppen revolt.

Det arabiska motståndet

Det arabiska samhället i Palestina var långt ifrån enhetligt. Det var ett klansamhälle. Skillnaderna mellan stad och land var stora. Landsbygden befolkades huvudsakligen av fattiga arrendebönder medan städerna kontrollerades av ett fåtal familjer, vilka utgjorde landets markägande, ekonomiska och politiska elit. Elitens inställning till såväl den brittiska mandatregeringen som till sionisterna var ambivalent. De tenderade att betrakta

mandatregeringen som en garant för sina ekonomiska intressen. Det var också dessa familjer som sålt mark till sionistiska organisationer som Judiska nationella fonden. Samtidigt var det inom denna ekonomiska och politiska elit som den arabiska nationalismen, som växt fram sedan slutet av 1800-talet, huvudsakligen fått fäste. Men någon nationellt enande kraft blev aldrig den palestinska aristokratin. Dess inbördes politiska rivalitet förhindrade skapandet av en sådan enighet. Inte heller hade den palestinska aristokratin någon förståelse för de känslor och uppfattningar som präglade den småbondeklass som utgjorde den stora massan av den arabiska befolkningen.

En av de mest prominenta och inflytelserika av dessa familjer var al-Husseini. Familjen hade tillhört den palestinska eliten sedan tidigt 1700-tal och ägde stora markområden över hela Palestina. Vid tiden för engelsmännens erövring av landet var en av familjens företrädare, Kamil al-Husseini, mufti över Jerusalem. Kamil intog en pragmatisk hållning till ockupationsmakten och ansträngde sig för att gå engelsmännen till mötes och underlätta deras förhållande till den lokala befolkningen. Engelsmännen, som i administrativa angelägenheter var intresserade av att bevara status quo, å sin sida besvarade denna samarbetsvilja genom att inrätta den nya befattningen ”stormufti över Jerusalem” och utse Kamil al-Husseini till det, och därigenom göra honom till högste religiöse företrädare för alla muslimer i Palestina. Strax därefter utnämnde engelsmännen honom även till ordförande för shariadomstolarnas högsta instans. Kamil avled emellertid redan 1921. Engelsmännen utsåg då hans yngre bror, den 26-årige Haj Mohammed Effendi Amin al-Husseini, att träda i hans ställe. Även om Haj Amins hållning i grund och botten liknade den äldre broderns var han betydligt mer påverkad av den spirande nationalistiska rörelsen. Det skulle med tiden få stor betydelse. Haj Amin al-Husseini kom, i viss mån mot sin egen vilja, att dras allt djupare in i motståndet mot den sionistiska koloniseringen av Palestina och, i förlängningen, mot den brittiska närvaron i landet.

Men protesterna och motståndet som till slut kulminerade i revolten 1936 var inte dirigerade uppifrån, även om engelsmännen och sionisterna ständigt hävdade det. De palestinska bönderna agerade utifrån hur de upplevde situationen.

Inledningsvis riktade sig protesterna huvudsakligen mot de arabiska jordägare som sålt mark till judiska uppköpare. Köpekontrakten stipulerade regelmässigt att den försålda marken inte fick belastas av vare sig hyresgäster eller arrenden, vilket ledde till att bönderna så gott som undantagslöst vräktes från sin jord. Bönderna uppfattade därför i första hand de arabiska markägarna

som sina fiender, eftersom det var på grund av deras försäljningar som de förlorade sin mark. Därför vände sig bönderna mot de araber som sålt mark och krävde att köpen skulle gå tillbaka, alternativt att marken skulle säljas till de bönder som i generationer brukat den. När markägarna vägrade ledde det i många fall till våldsamer. Det faktum att vissa av markägarna beklädde inflytelsrika poster i samhället gjorde dem bara än mer förhatliga i de jordlösa böndernas ögon, och de maningar till nationalistiskt grundat motstånd mot den sionistiska kolonisationen som emanerade från den arabiska politiska eliten framstod för landsbygdens småbönder som hyckleri.

De jordlösa bönderna drog in till städerna. Där konfronterades de med den ständigt ökande judiska immigrationen och sionisternas febrila ekonomiska aktivitet. Denna skapade förvisso arbetstillfällen, men det blev samtidigt smärtsamt uppenbart i vilken utsträckning mandatregeringen särbehandlade de judiska immigranterna, som bestods med attraktiva bostadsområden och infrastruktursatsningar, medan de jordlösa bönderna föstes samman i kåkstäder. De hade förvandlats till andra klassens medborgare i sitt eget land.

Den första sammanstötningen mellan judar och palestinier skedde redan 1920 under det muslimska Nabi-Musa-firandet. Sju judar och fem araber dödades. Den brittiska regeringen tillsatte en parlamentarisk kommission, Palinkommissionen, för att utreda orsaken till oroligheterna. Kommissionen kom fram till att den judiska närvaron i landet provocerade araberna och att det var orsaken till upploppen, vilket naturligtvis stod klart för alla redan innan Palinkommissionen påpekade det. Trots det hemlighölls kommissionens slutsatser. Palinkommissionen uttryckte också en förhoppning om att det hat som exploderat mellan judar och araber skulle göra världen uppmärksam på vilken krutdurk Palestina förvandlats till. Den förhoppningen infriades inte.

Året därpå, den 1 maj 1921, uppstod oroligheter i Jaffa när ett sionistiskt demonstrationståg gick in i ett arabiskt kvarter. Araberna angrep både judar och brittiska soldater. Oroligheterna spred sig sedan snabbt vidare till andra delar av landet. Sammanlagt fick 48 araber och 47 judar sätta livet till. Även denna gång svarade briterna med att tillsätta en kommission, Hycraftkommissionen, som kom fram till att upploppen inte varit organiserade utan uppstått spontant.

Åren därefter, mellan 1922 och 1929, har ibland kallats de lugna åren. Men det var ett bedrägligt lugn. Även om perioden inledningsvis präglades av en viss ekonomisk tillväxt, kombinerad med mandatregeringens ansatser att förse landet med en legal och

politisk grund, anlände under dessa år 90 000 judar till Palestina. Under samma period köpte judarna en tredjedel av all den mark som de sammanlagt köpte under den tid det brittiska mandatet varade. Deras närvaro började bli ytterst påtaglig, liksom det politiska självförtroendet. Om de tidigare agerat i skuggan av mandatregeringen blev de nu, i takt med att deras antal och ekonomiska makt ökade, allt mindre benägna att acceptera några arrangemang som eventuellt skulle kunna ha godtagits av palestinierna. Sionisterna motsatte sig mandatregeringens försök att inrätta en för judar och araber gemensam lagstiftande församling. (Det gjorde för övrigt även den brittiska regeringen.) Den allt svagare palestinska nationella rörelsen hade ingenting att sätta emot. Det politiska ledarskapet präglades av djup splittring och en närmast total oförmåga att samla den breda massan av den arabiska befolkningen bakom sig. Spänningarna fortsatte att stiga. När de lugna åren till slut exploderade i nya våldsamheter fanns det omkring hundra judiska bosättningar i landet.

De ledande kommersiella koncessionerna, som exempelvis saltutvinningen och elproduktionen, var i judiska händer och andelen judar i handel och industri fortsatte hela tiden att öka. Samtidigt drabbades den palestinska landsbygden av en ekonomisk nedgång, inte så mycket på grund av den judiska invandringen som på grund av avsaknaden av jordbruksreformer. Till de bönder som genom landköpen vräkts från sin jord sällade sig nu även de som inte längre kunde leva av sin.

Det var en mindre incident rörande bönearrangemangen vid klagomuren i Jerusalem blev den tändande gnistan och fick en veckolång våldsvåg att svepa över landet. 133 judar och 116 araber dödades. Bara i Hebron dödades 64 judar av en palestinsk mobb. De flesta araber som dog i samband med oroligheterna sköts av brittisk polis och militär eller av någon av de 500 judar som mandatregeringen under oroligheterna beslöt att beväpna.

Så fort oroligheterna upphört anklagade mandatregeringen Haj Amin al-Husseini för att ha initierat den situation som ledde fram till våldsbrottet. Den vid det här laget traditionella undersökningskommissionen – denna gång Shawkommissionen – som tillsattes friade dock stormuftin från ansvar. Kommissionen pekade i stället på de palestinska böndernas försämrade levnadsvillkor och stigande frustration över britternas prosionistiska politik. Kommissionen gick till och med så långt att den rekommenderade att Balfourdeklarationen skulle strykas från mandatet och immigrationen och landköpen begränsas.

Shawkommissionens till synes proarabiska slutsatser var i första hand ett försök att förhindra att de starka antibrittiska stämningar

som vid samma tid präglade både Irak och Egypten spred sig till den palestinska politiska eliten. Men även om kommissionens rapport ledde till att den brittiska regeringen fattade ett beslut som för en kort tid begränsade den judiska invandringen till Palestina var allt egentligen redan för sent. Det palestinska ledarskiktet hade i och med händelserna 1929 slutgiltigt förlorat de sista skärvorna av förtroende för den brittiska mandatregeringen. För britternas del betydde det att de inte längre förmådde styra eller kontrollera vare sig Palestinas judar eller araber.

Al-Qassam

Syriern Izz ad-Din al-Qassam kom att spela en viktig roll under palestinska revolten. Al-Qassam, som föddes 1882 i Jebla i provinsen Latakia, stammade från en släkt av prominenta shejker. Under turkarnas styre hade hans far innehaft ett ämbete vid shariadomstolen i Jebla. Enligt vissa uppgifter var fadern även anhängare av den sufiska Naqshbandiya-orden, som spelade en påtagligt militant roll i motståndet mot den koloniala erövringen i 1800-talets Syrien, (liksom för övrigt även i Indien, Turkestan och Kaukasus).⁸

Efter studier i Kairo återvände al-Qassam till Jebla för att verka som lärare i sufisk mystik, korantolkning och sharia. Han var även verksam som imam. I syftet att komma till rätta med det utbredda alkoholmissbruket och spelandet bland stadens manliga befolkning initierade han en religiös väckelse. Han manade stadens invånare att be regelbundet och att iaktta fastan. Det sägs att hans arbete var så framgångsrikt att kvinnorna till slut kunde gå till marknaden obeslöjade på fredagarna, eftersom varenda man befann sig i moskén. Till skillnad från vissa av sina kamrater från studietiden i Egypten var al-Qassam inte inblandad i den arabiska nationalistiska rörelsen och tycks inte heller ha deltagit i några anti-osmanska aktiviteter. Tvärtom åtnjöt han högt anseende hos de turkiska myndigheterna. Han manade till jihad (heligt krig) mot italienarna efter deras angrepp på Libyen. Han samlade in medel och begav sig tillsammans med en grupp mujahedin (uppgifterna om antalet varierar mellan 60 och 250) för att på plats i Libyen slåss mot italienarna. Expeditionen stoppades emellertid av de turkiska myndigheterna, vilka på grund av det annalkande kriget på Balkan såg ett behov av att ingå ett vapenstillestånd med Italien. När första

⁸ Abdullah Schleifer, *Izz al-Din al-Qassa: Preacher and Mujahid in struggle and survival in the modern Middle East*, ed. Edmund Burke & David N. Yaghoubian, 2006, University of California press, s. 137. Den följande skildringen av al-Qassams liv bygger till stor del på Schleifers framställning.

världskriget utbröt anmälde sig al-Qassam som frivillig i den osmanska armén och krävde att bli tilldelad ett militärt uppdrag.

När al-Qassam återvände till Jebla befann sig det Osmanska riket i Mellanöstern i upplösningstillstånd. Genom Sykes-Picot-avtalet hade Jebla hamnat inom den ”Blå zonen” eller, som den kom att benämnas efter krigsslutet, Occupied Enemy Territory North (OETN), som var bestämd för fransk ockupation.

För att underlätta sitt besittningstagande använde sig fransmännen inledningsvis av shiitiska alawiter i syfte att destabilisera Latakiaprovinsens sunnitiska områden. Al-Qassam använde de pengar han samlat in för Libyenexpeditionen (samt med vad han fick in genom försäljningen av sin egen fastighet och donationer från lokala markägare) till att beväpna Jebblas lokala milis och lyckades på så sätt driva iväg de alawitiska angriparna. Följden blev att fransmännen gick in med egna trupper i området. Al-Qassam flydde upp i bergen där han etablerade en gerillabas. Men i takt med att fransmännen övertog allt större delar av landet tvingades han till slut lämna Syrien.

Al-Qassam kom till Palestina 1921. Liksom många andra flyktingar från det franskokuperade Syrien och Libanon slog han sig ner i Haifa, och undervisade i stadens islamska skola, Madrassa Islamiya. Även i Haifa kom al-Qassam att bli en inflytelserik imam och predikant. Han var vid det här laget övertygad om behovet att bekämpa den koloniala ockupationen av den muslimska världen.

Till skillnad från många av sina meningsfränder bland lärarna på skolan, vilka koncentrerade sig på att skaffa anhängare inom medelklassen, drogs al-Qassam till den utbildade arbetarklassen, till illitterata arbetare och arrendebönder som drivits bort från sin jord av judiska markkuppköpare eller stigande jordräntor. För dessa människor predikade al-Qassam om plikten av att kämpa mot både de brittiska ockupanterna och sionisterna. I Haifas kåkstäder var jordmännen för detta budskap god, eftersom invånarna med egna ögon kunde se de vackra hus och gator som byggdes i de judiska stadsdelarna. De fick även uppleva hur mandatregeringen betalade judiska arbetare dubbelt mot vad de betalade en arabisk arbetare.

Al-Qassam skiljde sig från de arabiska nationalisterna både vad gällde synen på vad som var själva problemet och vad som måste göras för att komma till rätta med det. Al-Qassam talade inte om imperialismens skadeverkningar på det palestinska samhället. Inte heller såg han lösningen i en stark nationalistisk rörelse. Al-Qassam betraktade problemet ur religiös synvinkel. Den lösning han förespråkade var jihad, det vill säga en moralisk och politisk kamp för rättvisa i Guds namn. Till skillnad från nationalisterna hade han inget intresse av att organisera demonstrationer eller grunda

politiska partier. Han inordnade sig i en islamisk tradition, som såg en andlig dimension i det ”heliga kriget”. Den väpnade kampen för att frambringa rättvisans rike förutsatte att individen först för egen del på ett moraliskt plan frigjorde sig från sin egen inneboende ondskas. Enligt al-Qassam var en helig krigare en som hjälpte de fattiga och tröstade de sjuka och besökte sina släktingar, och därtill givetvis ägnade sig åt ständiga böner.

Detta var det större jihad. Individens inre kamp mot onda tankar och begär. Den väpnade kampen benämnde al-Qassam som det mindre jihad. En god karaktär var alltså viktigare än fysiskt mod, eftersom en man med god karaktär skulle aldrig acceptera att bli utsatt för förtryck eller förnedring utan att ta strid. Det första ledet i al-Qassams kamp mot engelsmän och sionister bestod således i att bekämpa och komma till rätta med det moraliska förfallet i Haifas arabiska fattigkvarter. Tanken går tillbaka till medeltida islamska idétraditioner. Den påminner också till viss del om det arbete som en organisation som Hamas bedrivit i Gaza. Att, som ofta sker i vår del av världen, uppfatta detta sociala arbete som enbart en försåtlig och propagandistisk välgörenhet med det bakomliggande syftet att knyta till sig anhängare är missvisande. Man bör även komma ihåg att al-Qassam är en person som varenda palestinier känner till och att Hamas väpnade gren kallar sig just ”Qassambrigaderna”.

Al-Qassams arbete var tidskrävande. Det var dessutom tvunget att ske i hemlighet. Det sysselsatte honom under större delen av 1920-talet och början av 30-talet. Långsamt och metodiskt samlade han omkring sig en stor skara lärjungar, samtliga av honom själv personligen utvalda. Han delade in lärjungarna i hemliga celler, där ingen av cellerna kände till de övrigas existens. Han lärde sina lärjungar läsa med hjälp av koranen och gav dem grundläggande militär träning. Han hade rekryterat åtminstone en pensionerad osmansk officer för att sköta den militära träningen. Han uppmuntrade också sina lärjungar att återvända till sina byar på landsbygden utanför Haifa, antingen på regelbundna besök eller för att åter bosätta sig där, för att försäkra sig om byns stöd för kampen och för att värva nya rekryter. Under de första åren av uppbyggnaden av sin rörelse uppmanade al-Qassam sina lärjungar att odla skägg, som en symbol på deras hängivenhet för jihad, men också som ett test på deras religiösa hängivenhet. På grund av dessa skägg kom gruppen att bli känd som al-mashayikh, det vill säga shejkerna. Det var under det namnet som gruppen först kom till den brittiska respektive den sionistiska underrättelsetjänstens kännedom.

Som tidigare nämnts var al-Qassam en välkänd och respekterad person i Haifa. Även stormuftin Haj Amin al-Husseini hade tagit

intryck av honom, inte minst som passionerad och värtalig predikant i al-Istiqlalmoskén. Al-Husseini hade också i sin egenskap av medlem av Högsta muslimska rådet varit med om att utnämna al-Qassam till vigsselförrättare vid shariadomstolen i Haifa. Al-Husseini kände till att al-Qassam i hemlighet tränade unga män till mujahedin i syftet att kämpa mot britterna, men även om al-Husseini inte försökte hindra al-Qassams militära verksamhet gav han den heller inte någon uppmuntran eller religiös sanktion. Det var synen på engelsmännen som utgjorde den stora skiljelinjen. Al-Qassam hade redan tidigt, kanske till följd av sina syriska erfarenheter, kommit till slutsatsen att det för att kunna bekämpa den sionistiska kolonisationen av Palestina också var nödvändigt att bekämpa den brittiska mandatregeringen.

Detta synsätt vägrade al-Husseini och den övriga palestinska eliten att acceptera. In i det sista hoppades de att en enig arabvärld skulle kunna tvinga engelsmännen att ändra sin politik i Palestina. Al-Qassam däremot förkastade helt och hållet möjligheten till en politisk lösning. Redan när han i början av 20-talet anlände till Palestina var han inriktad på den väpnade kampen som det enda medlet. Så som det utvecklade sig kom al-Qassam genom sin död att till slut tvinga al-Husseini att ta ledningen för den arabiska revolt som utbröt i Palestina 1936.

Revolten

I början av 1930-talet började palestinierna på allvar frukta att de skulle förvandlas till en minoritet i sitt eget land. Nazisternas frammarsch i Tyskland drev upp takten på den judiska immigrationen till Palestina. 1932 kom det 9000 judar, året därpå 30 000 och 1934 42 000.

Från och med sommaren 1933 slöt den palestinska pressen enhälligt upp bakom anti-immigrationslinjen. Tusentals människor tågade genom Jerusalems gator för att demonstrera. Protesterna spred sig över landet. I Jaffa försökte demonstranterna ta sig in på distriktsguvernörens kontor. I Jerusalem dödades 26 araber av polisen efter att de trängts in i ett judiskt kvarter. Situationen närmade sig kokpunkten.

Redan 1931 hade al-Qassams hemliga organisation med mujahedin genomfört sina första terroristattacker. I april dödades tre medlemmar av kibbutzen Yagur. Året därpå dödade de ytterligare tre judiska män och ett barn i olika byar. Men arabernas motstånd var splittrat. Det saknades en enande kraft mellan de av den politiska eliten initierade protestaktionerna och al-Qassams sporadiska våldsdåd. Samtidigt förberedde sig det Judiska rådet för

en eventuell väpnad konflikt med palestinierna genom att i hemlighet bygga upp en egen militär infrastruktur. En del av denna förberedelse bestod i att i skydd av civil import smuggla in vapen i landet.

Den 18 oktober 1935 lossade de arabiska hamnarbetarna i Jaffa en sändning cement från det belgiska fartyget Leopold II. Cementen var destinerad till olika judiska bosättningar. Under lossningen föll en av lastens tunnor och krossades mot kajen. Hamnarbetarna skyndade fram för att inspektera tunnan. Den visade sig innehålla ammunition. Den här gången tvekade inte al-Husseini. Så fort han fick höra nyheten lät han utlysa generalstrejk.

Samtidigt befann sig al-Qassam i Jerusalem för att försöka övertyga al-Husseini att starta jihad mot engelsmännen och sionisterna. Al-Qassam hade etablerat en bas norr om Nablus i syfte att genomföra en omfattande gerillakampanj i norra Palestina. Al-Qassam föreslog att al-Husseini samtidigt skulle iscensätta en motsvarande kampanj i den södra delen av landet. Men trots att al-Husseini numera erkände betydelsen av militära handlingar var han inte beredd att själv ge order om några sådana. I stället hävdade han att tiden ännu inte var mogen för våldshandlingar utan att lösningen på palestiniernas problem måste ske med politiska medel. Det var sista gången de två träffades.

I november samma år inledde al-Qassam och hans mujahedin sitt jihad. De attackerade några polismän i närheten av kibbutzen Ein Harod. De dödade en polis och skadade en annan. Britterna satte in en stor styrka för att fånga in förövarna. Tio dagar senare omringade den brittiska styrkan al-Qassam och hans män vid en grotta i närheten av staden Ya'bad. Al-Qassam och tre av hans män dödades.

Det var Al-Qassams död som utlöste den palestinska revolten. När nyheten spreds över landet framkallade den en våg av sympati. Vid Al-Qassams begravning i Haifa trängde sig tusentals människor förbi polisens avspärningar för att komma närmare kistan, som var draperad i Jemens, Saudiarabiens och Iraks flaggor. Begravningen förvandlades till en jättelik politisk manifestation.

Stormuftin Haj Amin al-Husseini förhöll sig till en början avvaktande. Han bevistade varken begravningen eller minnesceremonin. Men när al-Qassams rykte fortsatte att växa och förvandlade honom till en nationell martyr kunde Haj Amin inte längre hålla emot. Till och med de sekulära arabiska nationalisterna hade tagit honom till symbol. Al-Husseini kallade till sig al-Qassams änka för att visa sin respekt för hennes döde make. Därefter sökte han upp den brittiske generalguvernören och krävde en omläggning av den brittiska politiken. Han sa att situationen i

landet annars skulle urarta. Mandatregeringen gjorde ett halvhjärtat försök att gå araberna till mötes, men sionisterna motsatte sig kategoriskt alla initiativ som innebar gemensam arabisk-judisk maktutövning.

Den arabiska vreden fortsatte att stegas. I april 1936 anföll en grupp av al-Qassams mujahedin i ett bakhåll några judar på resa i norra Palestina, och under de följande veckorna dök det upp gerillaband över hela landet. Det var bönder anförda av al-Qassams män, numera kallade Qassamiter. Den palestinska revolten hade börjat.

Peelkommissionen och repressionens mörka väg

Engelsmännen hade föreställt sig att återförandet av judarna till Palestina främst skulle innebära att få två religiösa grupper att leva sida vid sida i samma land. Nu visade det sig att de stod mitt emellan två nationella befrielseörelser, som bara hade det gemensamt att bägge hatade britterna lika mycket som de hatade varandra.

För de brittiska administratörerna på plats i Palestina hade detta stått klart en längre tid. Men det var London som dikterade den politiska inriktningen. I Europa tornade krigsmolnen upp sig. Det ryktades att det förekommit kontakter mellan den palestinska ledningen och nazityskland. För engelsmännen var det nödvändigt att förhindra att araberna lärer sig med Tyskland. För om araberna hjälpte tyskarna att få ett fotfäste i Palestina skulle vägen till Suez och Egypten stå öppen. Sedan var det också en fråga om oljan. Den som kontrollerade Mellanöstern kontrollerade oljan. Ett eventuellt krig skulle komma att kräva mycket olja. Så även om mandatregeringens företrädare helst hade velat det saknade Storbritannien under de rådande omständigheterna möjlighet att dra sig ur Palestina. Ur brittisk synvinkel var det således nödvändigt att slå ner den arabiska revolten.

Samma månad som revolten utbröt bildades på arabisk sida en Högre kommitté, bestående av elva medlemmar och utformad som en lokal palestinsk regering. Haj Amin al-Husseini utsågs till dess ordförande. En av hans första åtgärder var att organisera en landsomfattande strejk med syfte att stoppa den judiska immigrationen och landköpen samt att tvinga fram bildandet av en representativ nationella regering. För första gången sedan mandatets inrättande bröt också al-Husseini mot en av generalguvernörens uttryckliga order. Den order som förbjöd honom att resa runt i landet. Tillsammans med de övriga medlemmarna av den arabiska Högre kommittén gjorde han en

rundresa genom landet. Den första anhalten var al-Qassams grav. Därmed gjorde sig al-Husseini officiellt till ledare för den arabiska revolten.

Men den arabiska enigheten skulle bli kortvarig. Inte minst på grund av den brutalitet med vilken engelsmännen slog tillbaka. Men också därför att al-Husseini och det palestinska ledarskapet aldrig på allvar – förutom på ett symboliskt plan – förmådde utnyttja och kanalisera kraften i böndernas och arbetarnas uppror.

Engelsmännen svarade med att spränga delar av det antika Jaffa i luften, däribland den gamla hamnen – för övrigt samma hamn där de arabiska hamnarbetarna ett år tidigare avslöjat den illegala judiska vapensmugglingen. Engelsmännen hävdade att sprängningarna föranleddes av sanitära orsaker, men det egentliga syftet var att kollektivt bestraffa araberna för upproret och strejkerna. Så fort hamnen i Jaffa var förstörd ansökte sionisterna om, och beviljades, tillstånd att bygga en egen hamn. Eftersom sionisterna i princip exkluderade all arabisk arbetskraft från de egna verksamheterna innebar den nya hamnen att ett stort antal araber i Jaffa berövades sina utkomstmöjligheter.

Även på landsbygden tillgrep engelsmännen metoden med kollektiva bestraffningar. Byar som troddes hysa revoltörer genomsöktes. Hus som påstods tillhöra misstänkta eller deras anhöriga sprängdes. Enligt de försiktiga uppskattningar den brittiska regeringen gjorde i sin årliga rapport till Nationernas förbund dödades enbart 1936 runt 1000 araber. Antalet skadade uppgick troligtvis till det fyrdubbla.

Som framgått hade den brittiska regeringen alltsedan mandatets inrättande för vana att tillsätta parlamentariska kommissioner med uppdraget att utreda orsakerna till de ständigt återkommande oroligheterna. Revolten 1936 var inget undantag. Men den Royal Commission, som under lord Peels ordförandeskap anlände till Palestina i november samma år, skulle komma att skilja sig från tidigare kommissioner. Peelkommissionens rapport blev den enskilt viktigaste av alla de rapporter den brittiska regeringen lät framställa under mandattiden. Den skulle i viss mån besegla de palestinska arabernas öde genom att peka ut delningen av landet i en arabisk och en judisk stat som den enda möjliga politiska lösningen.

Peelkommissionens rapport är både ovanligt uppriktig och djupt lögnaktig. Det är symptomatiskt att en devot sionist som Arthur Koestler beskrev den som det bästa som skrivits om Palestinakonflikten. Koestler hade måhända rätt såtillvida att rapporten rent litterärt är storslagen läsning. Rapporten är också en god, om än stundtals opålitlig, historisk introduktion till konflikten från biblisk tid fram till 1936.

Peel och hans medarbetare gav sin rapport ett drag av uppriktig självvrannsakan. De medgav även att de två delarna av den berömda artikel II i mandatet – den som angav att mandatregeringen skulle ansvara för att det i landet etablerades ett judiskt nationellt hem och på samma gång se till att landet som helhet utvecklade självstyrande institutioner – var oförenliga. Ytterligare en av rapportens upptäckter var att det av Winston Churchill uttalade kriteriet – att den enda begränsande faktorn för den judiska immigrationen skulle vara landets ”ekonomiska absorberingsförmåga” – ignorerade fundamentala politiska och psykologiska faktorer. Den lösning Peelkommissionen föreslog för att komma till rätta med dessa problem var att dela Palestina i en judisk och en arabisk stat.

Haj Amin al-Husseini tycks till en början ha varit inställd på att samarbeta med Peelkommissionen. Han gick med på att blåsa av generalstrejken och inställde sig på King David Hotel i Jerusalem för att avlägga sitt vittnesmål inför kommissionen. Men han förargades över lord Peels attityd och dennes sätt att ifrågasätta de uppgifter han lämnade. De hamnade också snart i en dispyt huruvida general Allenby 1922 lovat Palestina självständighet eller inte. Inte heller visade kommissionen något intresse av att gå till botten med de skriftliga utfästelser Sir Henry McMahon 1915 gjort på uppdrag av den brittiska regeringen, och som stipulerade att Palestina skulle tillerkännas självständighet efter kriget i utbyte mot att man deltog i kampen mot turkarna. Peel avfärdade arabernas hänvisningar till McMahons utfästelser med motiveringen att den brittiska regeringen aldrig accepterat den arabiska uppfattningen i frågan.

Enligt Haj Amin al-Husseini hade kommissionen redan på förhand bestämt sig för vilken ståndpunkt den skulle inta. Det fanns således ingen mening med att delta i dess arbete. I fortsättningen bojkottade araberna kommissionen.

Även om araberna ända sedan 1917 varit på det klara med att det ”judiska nationella hemmet” bara var en omskrivning för en judisk stat, kom Peelkommissionens förslag som en chock. Den palestinske historikern Walid Kahlidi har redogjort för hur han som pojke med ofattbar häpnad tog del av kartan över den föreslagna indelningen som Peelkommissionen bifogat sin rapport.⁹ Den

⁹ Walid Khalidi, ed., *From Haven to Conquest, Readings in Zionism and the Palestine Problem Until 1948*, Institute for Palestine Studies, 1971, s. xli (Introduction). Khalidis omfattande sammanställning av texter bildar tillsammans en mycket läsvärd skildring av Palestina och dess historia från biblisk tid fram till 1948. I sitt tillvägagångssätt påminner den om Rewi Alleys och Hans Millers *Västerlandets imperialism i Kina*. Böckerna torde för övrigt ha

föreslagna judiska staten skulle tilldelas 17 procent av landet, trots att det sammanlagda judiska markinnehavet vid tidpunkten endast uppgick till 5,6 procent. Därtill skulle den utpekade staten komma att innefatta hundratals arabiska byar samt hela den arabiska delen av Galiléen norr om Nazareth. Kommissionen förordade dessutom, om det skulle visa sig nödvändigt, tvångsförflyttning av de araber som levde inom de områden som tilldelats den judiska staten.

Givetvis tjänade sådana förslag enbart till att ytterligare elda på den arabiska revolten. Engelsmännen blev rentav en smula tagna över häftigheten i den arabiska reaktionen. Men militärt tvekade de inte. De svarade än hårdare än tidigare. Utöver de 1000 som dödats under 1936 dödades under revoltens återstående år 1937–1939 uppskattningsvis ytterligare 4000 araber och 15 000 sårades. Över hundra araber avrättades också under samma tid.

Häftigheten i arabernas reaktion bidrog till att Peelkommissionens förslag bordlades. Men engelsmännen åsamkade araberna svåra militära förluster och avväpnade dem systematiskt, samtidigt som sionisterna kraftigt beväpnade sig.

När den brittiske distriktsguvernören för norra Palestina, Lewis Andrews, i september 1937 mördades av okända män tog engelsmännen detta till förevändning att göra sig av med Haj Amin al-Husseini. Att al-Husseini inte hade något med mordet att göra spelade ingen roll. (Troligtvis låg några av al-Qassams mujahedin och lokala upprorsmän bakom dådet.) Engelsmännen lät upplösa såväl det Högsta muslimska rådet som den Högre arabiska kommitteen, det vill säga den samlade palestinska politiska representationen. Haj Amin al-Husseini själv tvingades strax därefter i exil och skulle aldrig mer återvända till Palestina. Därmed hade engelsmännen även slagit sönder palestiniernas politiska organisation.

Det sionistiska ledarskapet var givetvis nöjda med utvecklingen. Inte bara hade deras främsta motståndare lidit ett förödande politiskt och militärt nederlag, utan genom Peelkommissionens rapport hade också för första gången deras judiska nationella hem officiellt förklarats vara detsamma som en judisk stat. Peelkommissionen hade skänkt idén både respektabilitet och skenbar praktikalitet.

Peelkommissionen gav därtill den judiska staten moralisk legitimitet under skenet av att rättvist ge de tvistande parterna varsin del av det ”omstridda” landet, samtidigt som den förteg det faktum att landet egentligen bara tillhörde den ena parten. Strängt

publicerats första gången ungefär samtidigt. Det bör också sägas att mitt arbete med denna artikel står i stor tacksamhetsskuld till Khalidis arbete.

taget fullföljde Peelkommissionen enbart den brittiska politik som initierats genom Balfourdeklarationen. Dock med den viktiga skillnaden att huvudsyftet nu hade skiftat från immigration till territorium.

Att kommissionens rapport, dels på grund av arabernas motstånd, dels på grund av det annalkande kriget i Europa, inte föranledde några konkreta åtgärder spelade i sammanhanget mindre roll. Det stora genombrottet låg i kommissionens formuleringar av sina rekommendationer, vilka i ett slag förvandlade sionisternas vildaste drömmar till en reell möjlighet. Därigenom banade Peelkommissionens rapport väg för det än mer expansiva delningsförslag som skulle föreläggas Förenta nationernas generalförsamling 1947.

Sionisterna

Från och med den brittiska ockupationen efter första världskrigets slut fram till andra världskrigets utbrott byggdes det judiska samhället i Palestina upp i skydd av den brittiska mandatregeringen. Under mandatets första decennium var det judiska samhället fortfarande förhållandevis svagt. Men det expanderade snabbt. Uppskattningsvis investerade judarna mellan de två världskrigen 125 miljoner pund i landet. Under samma tid ökade den judiska arbetskraften från omkring 20 000 till cirka 188 000 personer. De immigrerande judarna visade prov på stor företagsamhet. Deras kolonisering innebar ett enormt ekonomiskt uppsving och en genomgripande modernisering av landet.

Till en början gick den största delen av det investerade kapitalet till markköp och etablering av bosättningar, men successivt kom det även att i ökad utsträckning omfatta investeringar i stadsbebyggelse, mindre tillverkningsindustri, handel och transport. Också större industrier etablerades, bland annat kraftverk för elproduktion, fabriker för saltutvinning och cementtillverkning. Engelsmännen bistod med nödvändiga koncessioner. Idag är Israel industriellt, tekniskt och vetenskapligt en ledande nation. Men eftersom ett grundläggande drag hos den judiska kolonisationen var dess exkludering av arabisk arbetskraft kom det ekonomiska uppsvinget endast till mycket liten del Palestinas arabiska befolkning till godo. Det var huvudsakligen det som skiljde sionismen från andra europeiska koloniseringsprojekt. De judiska kolonistörerna undvek medvetet att exploatera såväl den arabiska arbetskraften som den arabiska ekonomin. Den socialistiska fackföreningen Histadrut var till och med beredd att tillgripa våld

för att förhindra att judiska företagare använde sig av arabisk arbetskraft.

Men den ekonomiska isolationismen sträckte sig längre än så. Ty samtidigt som den växande judiska befolkningen kom att utgöra en ny marknad för arabiska produkter sålde sionisterna i stort sett inga av de produkter de själva producerade till araber. Följden blev att den judiska ekonomin var och förblev oberoende av den arabiska ekonomin. Även om syftet inte var att skada den arabiska ekonomin – utan snarare en konsekvens av sionisternas socialistiskt färgade ambition att undvika all form av kolonial exploatering – blev den långsiktiga effekten av denna ekonomiska isolationism att den ytterligare bidrog till att få en delning av landet att framstå som oundviklig.¹⁰

Den politiska sionismen hade startat som en internationell judisk rörelse som, sedan Theodore Herzls död i början av 1900-talet, styrts i första hand från London och New York. Dess mest inflytelserike företrädare var den i London bosatte ryskjudiske kemisten Chaim Weizmann. Weizmann hade gjort en betydande insats för de brittiska krigsansträngningarna under första världskriget genom sin upptäckt av hur man kunde framställa aceton genom industriell fermentering. Aceton behövdes för framställningen av kordit, som ersatt svartkrutet i projektiler. Weizmann var under kriget chef för den kungliga brittiska flottans laboratorier, en position som gav honom värdefulla kontakter inom den högsta politiska administrationen och möjliggjorde viktiga insatser för den sionistiska saken.

Men under det judiska nationella hemmets första årtionde skedde en maktförskjutning inom den sionistiska rörelsen. I och med den tilltagande judiska immigrationen övertogs kontrollen av den sionistiska rörelsen alltmer av dess företrädare på plats i Palestina.

Redan i början av 20-talet var den sionistiska politiska administrationen komplett utbyggd med departement uppdelade efter ansvarsområden. Företrädare sprungna ur den socialistiska fackföreningen Histadrut, som omvandlats till det politiska partiet Mapai, det palestinska arbetarpartiet, beklädde ett ständigt stigande antal av ministerposterna i skuggregeringen. Från och med 1933 innehade Mapais representanter samtliga centrala poster. Med stöd av denna maktbas övertog partiet inte bara ledningen över sionisterna i Palestina utan även kontrollen över rörelsens internationella delar.

¹⁰ Lucas, Noah, *The Modern History of Israel*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1974, s. 119 f. Lucas bok är en av de bästa skildringarna av utvecklingen av det sionistiska samhället i Palestina och senare Israel.

Den främste bland sionisternas palestinska företrädare var David Ben-Gurion, som från och med 1935 var ordförande för det Judiska rådet och således i praktiken skuggregeringens premiärminister. Ben-Gurion hade, inspirerad av de sionistiska idéerna, kommit till Palestina från Polen som ung pionjär 1906. I Polen hade han tidigt anslutit sig till socialismen och – som en reaktion på de ständiga pogromerna – bildat en judisk försvarsorganisation. För detta blev han fängslad och det var därefter han emigrerade till Palestina. Han utvisades ur landet av turkarna 1915 på grund av anti-osmansk verksamhet och kom att tillbringa några år i bland annat USA. Utöver sitt arbete för den sionistiska saken bildade han där en judisk brigad, som stred på Storbritanniens sida i första världskriget. Han återvände till Palestina 1921.

Från mitten av 1920-talet till en bra bit in på 60-talet var Ben-Gurion sioniströrelsens främste ledare. Han byggde upp sin maktposition inom fackföreningsrörelsen men kom sedan huvudsakligen att sysselsätta sig med uppbyggnaden av den blivande judiska staten. Det gav honom ett avgörande inflytande över besluten om fördrivningen av palestinerna. Han propagerade också för uppfattningen att en framtida judisk stat förutsatte en absolut judisk dominans, det vill säga en judisk befolkningsmajoritet.

Vid tiden för Peelkommissionens förslag att dela landet i en judisk och en arabisk stat lanserade Ben-Gurion idén om *våld* och *tillfälle*, två kodord avsedda att beskriva den väg genom vilken den judiska staten skulle komma till stånd. Det Ben-Gurion menade var att en judisk majoritetsstat endast kunde upprättas med hjälp av våld – av det enkla skälet att araberna aldrig frivilligt skulle gå med på dess bildande. Vad gäller begreppet tillfälle syftade det på behovet av att invänta den tidpunkt då en militär aktion skulle vara politiskt möjlig att genomföra. Många av hans kollegor inom det sionistiska ledarskapet fortsatte att hoppas på att en judisk majoritet skulle kunna uppnås genom successiva landförvärv. Men Ben-Gurion insåg att enbart landförvärv inte var tillräckligt.

Det finns en anekdot om Ben-Gurion och en av hans kamrater bland de unga pionjäreerna från tiden då de första gången anlände till Palestina. Kamraten hette Shlomo och han och Ben-Gurion diskuterade. Ben-Gurion menade att de borde bilda en försvarsstyrka, så att de kunde värja sig mot angrepp från araberna. Men Shlomo svarade att det borde de inte alls göra. Shlomo hävdade att de återvänt till det heliga landet för att leva ett fredligt liv. Om de uppväckte arabernas vrede skulle de inte få någon shalom, fred. Ben-Gurion log och sa att Shlomo levde i himmelriket, och där kunde man kanske leva i fred och

samförstånd, men i den verkliga världen var det bara styrka som ingav respekt. Kamraten Shlomo lämnade sedermera Palestina och återvände hem till Paris medan Ben-Gurion kom att bli den nybildade staten Israels förste premiärminister.¹¹

Anekdoten är talande eftersom den visar att Ben-Gurion redan på ett tidigt stadium hade klart för sig att de sionistiska ambitionerna i Palestina oundvikligen skulle komma att leda till konflikt med araberna. Ben-Gurion skulle senare också uttryckligen, i vart fall i den inre kretsen, säga att en konflikt mellan sionisterna och araberna var oundviklig, eftersom de båda ville ha samma sak, nämligen Palestina.¹²

De övriga medlemmarna av det judiska rådet undvek att beskriva situationen på det sättet. De beskrev i stället om araberna i Palestina som ett folk som saknade nationell känsla. De hävdade att araberna inte utgjorde någon egen distinkt nation och att de saknade särskilda historiska band till platsen. Araberna beskrevs som nomader som knappast ens var medvetna om de gränser som dragits upp av européerna efter kriget. Araberna påstods ingå i en större panarabisk nation, eftersom språket, sederna och religionen var desamma överallt. Av den anledningen behövde araberna inte Palestina av några nationella skäl. De ansågs kunna omplaceras utan att lida någon större skada. Det lades fram detaljerade förslag om att i hemlighet närma sig Iraks regering för att utröna dess intresse för att ta emot palestinsk-arabiska jordbrukare.¹³

Ben-Gurion motsatte sig emellertid det synsättet. Medan det övriga sionistiska ledarskiktet ansåg att den arabiska befolkning revolterade enbart för att de stod under inflytande av en egenlyttig arabisk elit, argumenterade Ben-Gurion för att araberna revolterade för att inte förlora sitt hemland. Judar och araber var enligt Ben-Gurion inbegripna i en fundamental konflikt, där båda betraktade Palestina som sitt land.

Ben-Gurion var också tydlig med att kärnan i konflikten var den judiska immigrationen. Han hävdade att det stod det fullkomligt klart för varje arab att Palestina – med en invandringstakt på sextio tusen judar per år – snart skulle vara en judisk stat. Det tjänade

¹¹ L.M.C. van der Hoeven Leonhard, *The Truth about the Palestine Problem, Selected Essays on the Palestine Question*, Palestine Liberation Organization Research Center, 1969, s. 17.

¹² Den israeliske författaren Shabtai Teveth har skrivit både utförligt och intressant om Ben-Gurion och dennes politiska gärning och hans förhållningssätt gentemot araberna; se t.ex. hans *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs* (Oxford University Press, 1985) samt *Ben-Gurion, The Burning Ground 1886-1948* (Houghton Mifflin Company, 1987). Här är dock inte platsen att närmare skildra Ben-Gurions politiska gärning och person, även om ämnet är nog så intressant.

¹³ Masalha, Nur, *The expulsion of the palestinian arabs, the concept of "transfer" in Zionist political thought, 1882-1948*, s. 142 f.

således inget till att för araberna framhålla de materiella fördelar som den judiska immigrationen förde med sig. Araberna var inte intresserade av dessa materiella fördelar. De önskade behålla sitt hemland och få ett slut på den judiska invandringen.¹⁴

Ben-Gurion insåg att framgången för de sionistiska ambitionerna i stor utsträckning var beroende av omvärldens syn på konflikten mellan judar och araber. I motsats till många andra inom det sionistiska ledarskiktet, vilka var starkt antibrittiska, hävdade Ben-Gurion behovet av fred och goda relationer med engelsmännen. Skälet var realpolitiskt. Det var en sak att i skydd av engelsmännen administrera massimmigrationen och bygga upp ett nytt samhälle, men i samma stund som engelsmännens och den övriga världens stöd försvann skulle judarna i Palestina vara utlämnade till en vida större arabisk befolknings fientlighet. Följaktligen var det en klok politik att i varje läge i omvärldens ögon framstå som kompromiss- och förhandlingsvillig.

Ben-Gurion och sionismens amerikanska orientering

Men Ben-Gurion kom att ändra inställning till Storbritannien och mandatregeringen. Synen på den brittiska Palestinapolitiken skulle bli den stora skiljelinjen mellan Ben-Gurion och Chaim Weizmann. För Weizmann var alliansen med engelsmännen en förutsättning för att en framtida judisk stat skulle kunna komma till stånd. Ben-Gurion däremot betraktade engelsmännen enbart som en nödvändig stöttepelare på vägen. Enligt Ben-Gurion behövde man bara engelsmännen så länge som sionisterna själva saknade kraften att upprätta en judisk stat. Dessutom fick engelsmännens hantering av den arabiska revolten Ben-Gurion att misstänka att Londons stöd för sionismen börjat avta. Och när det brittiska parlamentet antog 1939 års vitbok fann Ben-Gurion det för gott att överge den tidigare beskyddaren.

Vitboken syftade till att begränsa den judiska invandringen till Palestina. Den var avsedd som en eftergift gentemot araberna, för övrigt en av de få eftergifter engelsmännen gjorde. Vitboken stadgade att en självständig palestinsk stat skulle upprättas inom tio år och att den judiska invandringen under denna tid skulle begränsas till 75 000 personer. Huruvida vitboken fick någon verklig praktisk betydelse kan diskuteras. Den judiska immigrationen till Palestina fortsatte, om än illegalt. Det var nog också så Weizmann och övriga sionister i utlandet såg på vitboken,

¹⁴ Teveth, Shabtai, *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs, from peace to war*, s. 165 f.

som en läpparnas bekännelse, en politisk gest för att i någon mån blidka araberna. Men Ben-Gurion såg vitboken som ett svek och ett avsteg från löftet om en judisk stat. Följaktligen drog Ben-Gurion slutsatsen att det brittiska stödet inte längre var att lita på och att det var hög tid att söka stöd för den judiska statens tillblivelse på annat håll. I en artikel långt senare formulerade han det som: ”Vi vänder oss mot Amerika”.¹⁵

Ben-Gurion konstaterade att världens största judiska samhälle under de senaste femtio åren hade växt fram i USA – kanske det största judiska samhället någonsin i ett enskilt land. Även om detta samhälle inte utgjorde mer än tre procent av USA:s invånare hade det, genom sin koncentration till ett antal nyckelstater, skaffat sig ett betydande politiskt inflytande. De amerikanska judarna var både aktiva och välorganiserade och innehade betydelsefulla poster inom politik, handel, press och kultur. Därigenom kunde de påverka den allmänna opinionen i USA och, i förlängningen, även utöva inflytande på den brittiska Palestinapolitiken. Problemet var att de amerikanska judarnas styrka inte märktes, eftersom den inte var samordnad och inriktad på sionismens mål.

Ben-Gurions och hans medarbetares (i detta fall Moshe Sharett och Eliahu Golomb) tanke var att genom att kanalisera de amerikanska judarnas inflytande påverka den amerikanska regeringen så att den i sin tur påverkade den brittiska politiken gentemot sionisterna i Palestina. Strategin var en motsvarighet till den engelsmännen tillämpade när de med hjälp av Balfourdeklarationen försökte få de amerikanska judarna att förmå USA att inträda på ententens sida i första världskriget. En viktig skillnad var dock att initiativet den här gången inte kom från någon av stormakterna utan från sionisterna själva.

Ben-Gurions ökande intresse för USA berodde inte enbart på att han hoppades kunna påverka den brittiska Palestinapolitiken. Ben-Gurions tvivel på det brittiska stödet för sionismen var knappast helt ärligt. Inte heller utgick det från en korrekt politisk bedömning. Inte bara Winston Churchill, som inom kort skulle bli brittisk premiärminister, utan i stort sett hela Labourpartiets ledning var hängivna sionisternas sak och beredda att när som helst öppet ställa sig bakom Harold Laskis paroll att araberna i Palestina borde uppmanas att flytta från landet när judarna flyttade in.¹⁶

Detta visste Ben-Gurion. Hans amerikanska orientering var först och främst en konsekvens av hans bedömning att världens maktcentrum var på väg att förskjutas från Europa till USA.

¹⁵ Titeln på en artikel Ben-Gurion publicerade i Jewish Observer and Middle East Review den 31 januari 1964. Citerad från Khalidi, s. 481 ff.

¹⁶ Khalidi, s. XLIX.

Därmed var det nödvändigt för den framtida judiska staten att växla över från Storbritannien till USA som sin främste välgörare och skyddsmakt. Genom närmandet till USA kunde Ben-Gurion också vrida den politiska kontrollen över den sionistiska rörelsen ur händerna på Chaim Weizmann. Uppgiften var långt ifrån enkel, och det krävdes en politisk begåvning av Ben-Gurions kaliber för att lyckas med den.

Biltmoreprogrammet

Det möte med 600 ledande sionistiska delegater som arrangerades på Hotel Biltmore i New York mellan den 6 och 11 maj 1942 var Ben-Gurions svar på Storbritanniens vitbok. Det var ett försök att få vitbokens bestämmelser upphävda genom att förmå den amerikanska politiska ledningen att utöva påtryckningar på den brittiska regeringen.

Den centrala punkten i det program som mötet antog krävde att ”portarna till Palestina skulle öppnas” och att kontrollen över immigrationen och ansvaret för att bygga upp landet skulle överlåtas till det judiska rådet. Vidare beslutades att det nya landet ”skulle bli ett judiskt samvälde integrerat i den nya demokratiska världen”.

Vid den tidpunkten uppgick det judiska landinnehavet i Palestina till knappt 6 procent och judarna utgjorde drygt 31 procent av befolkningen. Trots denna uppenbara minoritetsställning krävde sionisterna genom Biltmoreprogrammet stöd för en ensidig självständighetsförklaring.

Även om president Franklin D. Roosevelt var välvilligt inställd till sionisternas strävanden i Palestina kröntes inte Biltmoreprogrammet av någon omedelbar framgång. Roosevelt hyste vissa farhågor huruvida ett till ytan så pass litet land skulle kunna rymma både en stor arabisk och judisk befolkning, särskilt som han befarade att det judiska flyktingproblemet efter kriget kunde bli omfattande.

I syftet att försöka fördela den befarade flyktingströmmen initierade Roosevelt diplomatiska förhandlingar med ett antal länder. Roosevelt var också angelägen att inte företa några fientliga handlingar mot araberna. På ett möte med Saudiarabiens kung Ibn Saud hade han försäkrat denne att USA under hans presidentskap inte skulle göra några grundläggande förändringar i sin Palestinapolitik, i varje fall inte utan att först konsultera både araber och judar. Men när Roosevelt plötsligt avled i april 1945 förändrades förutsättningarna för den amerikanska politiken i Palestinafrågan.

Troligen var Roosevelt, utöver intresset för regionens oljetillgångar och allmänna strategiska betydelse, i första hand angelägen om att förhindra att USA efter kriget översvämmades av judiska flyktingar. Han var mindre bekymrad för Palestinas del. Sådillvida hade hans efterträdare Harry Truman ingen annan uppfattning. Det som skiljde dem åt var Trumans ensidiga prozionistiska hållning och övergivandet av alla ambitioner att ta reda på arabernas uppfattning. En av de första åtgärder Truman vidtog efter att ha svurits in som president var att i ett brev till den nyvalda Labourregeringens premiärminister Attlee med uttrycklig hänvisning till 1939 års vitbok skriva:

”Det finns ett stort intresse i Amerika för det palestinska problemet. De drastiska restriktionerna på den judiska immigrationen, som infördes i och med vitboken i maj 1939, fortsätter att framkalla protester bland amerikaner engagerade i Palestina och det judiska problemet. De kräver passionerat ett upphävande av dessa restriktioner, som förnekar de judar som fallit offer för nazisternas grymma förföljelser tillträde till Palestina, som utgör deras enda hopp om överlevnad.”

I och med brevet ställde sig Förenta staternas president indirekt bakom Biltmoreprogrammets krav på ett judiskt samvälde i hela Palestina. För sionisterna var det naturligtvis en storartad politisk framgång.

Trumans ställningstagande var knappast särskilt kontroversiellt. Kriget var slut och vidden av nazisternas brott mot judarna var uppenbara för var och en. Vad som skedde med Palestinas arabiska befolkning framstod som en fråga av underordnad betydelse.

Men Trumans agerande dikterades inte i första hand, lika lite som Roosevelts, av sympati för sionisterna. I själva verket var likheterna med engelsmännens agerande 1917 påfallande. Erbjudandet om Palestina till sionisterna var ett sätt att själva slippa ta hand om de judiska flyktingarna. Genom sitt brev till Attlee dämpade Truman såväl kongressens som den amerikanska allmänhetens farhågor att USA ensamt skulle tvingas bära bördan av att bereda ett hem för de överlevande östeuropeiska judar som klivit fram ur nazisternas koncentrationsläger. Samtidigt befriade Truman de amerikanska judarna från besväret att behöva engagera sig för att deras europeiska olycksbröder skulle beviljas tillträde till USA. Något de amerikanska judarna, som Norman Finkelstein visat, inte var odelat entusiastiska inför. En tungt vägande anledning till att American Jewish Committee stödde grundandet av Israel var rädslan för att tillströmningen av en stor mängd östeuropeiska judar till USA skulle kunna leda till judefientlighet i

landet, vilket i sin tur skulle kunna hota de inflytelserika positioner de amerikanska judarna så framgångsrikt uppnått.¹⁷ Truman vann genom sitt brev till Attlee även det sionistiska ledarskapets sympati och, kanske än viktigare, de amerikanska röster de kunde förmodas kontrollera. Truman var helt öppen med detta när han inför arabvärldens församlade ambassadörer förklarade att:

”Jag är ledsen, mina herrar, men jag har att förhålla mig till hundratusentals människor som är angelägna om att sionisterna lyckas. Men jag har däremot inte hundratusentals araber bland mina väljare.”¹⁸

Trumans agerande gick dock på tvärs mot engelsmännens intresse av att i någon mån tillmötesgå arabernas krav i Palestina. Men det var inte mycket Storbritannien kunde göra åt saken, numera en bruten stormakt och beroende av amerikanska krediter.

Biltmoreprogrammet var en av Ben-Gurions främsta politiska bedrifter. Det skulle visa sig bli av central betydelse i skapandet av staten Israel. I praktiken blev det inledningen till den alltjämt rådande officiella amerikanska politiska inställningen gentemot Israel.

Genom Biltmoreprogrammet blev, som Walid Khalidi formulerat det, de amerikanska judarna en maktfaktor i egen rätt. Från att ha varit de palestinska sionisternas ekonomiska mjölkko förvandlades de till ett politiskt kraftcentrum, som satte ramarna och angav takten för Washingtons, och indirekt även Londons, politik rörande Palestina.¹⁹

Men tiden var knapp och det gällde att handla snabbt och till fullo utnyttja den omfattande sympati som nazisternas folkmord på judar väckt för sionismens sak. Om Ben-Gurion tidigare varit en förespråkare för samarbete med den brittiska mandatregeringen, intog han nu motsatt ståndpunkt genom att utmåla engelsmännen som det främsta hindret för förverkligandet av en judisk stat. Det var ett ställningstagande som möjliggjordes av det faktum att den judiska militära styrkan nu var sådan att det inte längre fanns behov av en ”brittiska sköld”. Det fanns numera ett stort antal vältränade judiska soldater och därtill hade en omfattande vapenproduktion byggts upp. Det fanns således inte längre någon anledning att frukta araberna militärt. En bidragande orsak var också att engelsmännen i stor utsträckning slagit sönder de palestinska arabernas militära kapacitet i samband med revolten 1936–39.

¹⁷ Finkelstein, Norman, *Förintelseindustrin*, Ordfront, 2001, s. 26 ff.

¹⁸ Citerat från Khalidi, a. a. s. LVII.

¹⁹ Khalidi, a. a. s. LII.

Tiden var därmed kommen att öppet ställa kravet på en judisk stat. Att gå så långt som att kräva Biltmoreprogrammets förverkligande var emellertid inte aktuellt. Något sådant skulle inte ens Truman ha kunnat ställa sig bakom. Som ett tecken på god vilja föreslog därför sionisterna att den judiska staten skulle omfatta det område som Peelkommissionen 1937 hade föreslagit, plus Negevöknen, som ensam utgjorde ungefär halva landarealen. Sammantaget skulle det ge sionisterna cirka 75 procent av landet, trots att de i realiteten bara ägde 7 procent. Förslaget innebar att araberna skulle mista de rikaste och bördigaste områdena. De skulle förlora alla sina citrusodlingar. De skulle förlora all kontroll över Jordanflodens källflöden och all kontakt med havet sånär som på en smal korridor via Jaffa.

Araberna gjorde vad de kunde för att få fram en alternativ lösning. Arabländernas ledare föresatte sig att gemensamt bevara Palestinas arabiska status. I maj och juni 1946 höll de möten i Egypten respektive Syrien. På den kongress som engelsmännen sammankallade i London i september lade de fram en plan för ett enat Palestina. Medborgarskapet skulle vara palestinskt och för att erhålla ett sådant skulle det krävas att man vistats tio år i landet. Judar med palestinskt medborgarskap skulle ha samma medborgerliga rättigheter som alla andra som uppfyllde kvalifikationerna. Judar skulle vidare tillförsäkras kulturella och religiösa rättigheter. Den judiska representationen i de lagstiftande och verkställande organen skulle stå i proportion till antalet judiska medborgare enligt principen en man en röst. Immigrationslagstiftning och landförsäljning skulle kräva samtycke av den arabiska majoriteten i den lagstiftande församlingen.

Men det fanns varken hos sionisterna eller i Vita Huset någon vilja att gå araberna till mötes. När president Truman den 4 oktober 1946 – på den judiska helgdagen Yom Kippur – tillkännagav att han ställde sig bakom sionisternas förslag till en delning av Palestina kvävdes det arabiska initiativet i sin linda. För sionisterna var Trumans ställningstagande den viktigaste händelsen sedan Balfourdeklarationen. Det gjorde engelsmännens ställning som mandatärmakt slutgiltigt meningslös. Fyra månader efter Trumans uttalande förklarade den brittiska regeringen att den ämnade dra sig ur Palestina och överlämna frågan om avgörandet av landets framtid till Förenta nationerna. Därmed var scenen satt för sista akten i det drama som skulle leda fram till staten Israels utropande och, som en konsekvens, al-Nakba.

FN:s delningsbeslut

När frågan om Palestinas framtid förelagts Förenta nationerna gjorde organisationen på samma sätt som engelsmännen så många gånger tidigare gjort. De sände en undersökningskommission, United Nations Special Committee on Palestine (UNSCOP), till Palestina. Kommittén bestod av representanter från elva medlemsländer, däribland Sverige vars representant, justitierådet Emil Sandström, även var kommitténs ordförande. Bara en av kommitténs medlemmar, Iran, var muslimsk medan merparten (Kanada, Australien, Nederländerna, Tjeckoslovakien, Uruguay, Guatemala och Peru) kunde förväntas stödja en sionistvänlig hållning. Men oavsett eventuella sympatier vilade över kommittén vetskapen om USA:s ensidiga ställningstagande för det sionistiska delningsförslaget. Det förslag som kommittén lämnade var också, med några smärre avvikelser, identiskt med det förslag som USA redan hade ställt sig bakom.

På grund av arabvärldens oljereserver och Palestinas strategiska läge i Mellanöstern var det numera även ett amerikanskt politiskt intresse att generalförsamlingen röstade för delningsförslaget. I likhet med engelsmännen 30 år tidigare betraktade USA de sionistiska judarna som ett ”pålitligt” folk. På politisk nivå gjordes bedömningen att den föreslagna judiska staten kunde förväntas bli livskraftig och det arabiska motståndet försumbart.

Påtryckningar inleddes så snart det blev känt att förslaget om bildandet av en judisk stat i Palestina skulle läggas fram för FN:s generalförsamling. Inledningsvis riktade sig påtryckningarna mot den amerikanska FN-delegationen. Denna hade, liksom State Department och stora delar av den amerikanska diplomatkåren, invändningar mot delningsförslagets utformning. Invändningarna gällde i första hand Negevöknen, som befolkades av omkring 100 000 beduiner fördelade på ett antal olika stammar. Den judiska närvaron i området bestod vid den aktuella tidpunkten (oktober 1946) av tre bosättningar med en sammanlagd befolkning av 475 personer.

I samma ögonblick som sionisterna fick kännedom om den amerikanska FN-delegationens tveksamhet reste Chaim Weizmann till Washington, där han i stort sett omgående beviljades audiens hos president Truman. Weizmann förklarade för presidenten att Negevöknen var absolut nödvändig för den judiska staten, eftersom det utgjorde Israels enda tillgång till Röda havet och Indiska oceanen. Därtill skulle området i arabernas händer utgöra ett ständigt hot mot den judiska statens rygg. Truman tog intryck av Weizmanns argument och instruerade personligen State

Department att Negevöknen skulle vara en del av den föreslagna judiska staten.²⁰

Men det fanns flera hinder på vägen. Det räckte inte med att få den amerikanska FN-delegationen att inta ”rätt” ståndpunkt. Generalförsamlingen var demokratiskt organiserad och utgångspunkten för dess arbete var att varje medlemsstat skulle fatta självständiga beslut i de frågor som avhandlades. Den provomröstning som genomfördes i syfte att bedöma opinionsläget angående delningsförslaget visade dock att bara 24 stater stödde delningsförslaget, medan 16 var emot och resterande 17 stater tänkte avstå eller inte hade bestämt sig för hur de skulle rösta. Således saknades den erforderliga två tredjedels majoritet som krävdes för att delningsförslaget skulle gå igenom.

Ytterligare amerikanskt och sionistiskt påtryckningsarbete vidtog. Sex länder som hade visat att de hade för avsikt att rösta nej till delningsförslaget valdes ut. Det var Haiti, Liberia, Filipinerna, Kina, Etiopien och Grekland. Uppfattningen var att det saknades anledning att låta dessa länder rösta mot en så inflytelserik och mäktig grupp som USA:s sionister. De sex ländernas delegater och deras respektive regeringar överöstes med telegram, telefonsamtal, brev och uppvaktningar. Kermit Roosevelt Jr, som skrivit om händelserna, berättar att en före detta guvernör och framstående demokrat med starka kopplingar till Vita huset personligen ringde upp Haitis regering och begärde att den skulle instruera sin FN-delegation att rösta för delningsförslaget. En välkänd ekonom använde sin övertalningsförmåga på den liberiska regeringen. Båda dessa stater ändrade också sin inställning och röstade för delningsförslaget.²¹ Detsamma gällde Filipinerna.²² Man gick så långt som att skjuta fram datumet för generalförsamlingens omröstning från den 27 till den 29 november för att hinna bearbeta alla de staters delegationer som behövdes för att delningsförslaget skulle antas.²³

Påtryckningsarbetet var framgångsrikt. Den 29 november 1947 antogs, med endast smärre justeringar, UNSCOP:s delningsförslag av FN:s generalförsamling. Beslutet innebar att sionisterna

²⁰ Skeendet har skildrats av Abba Eban i *Chaim Weizmann: A Biography by Several Hands*, red. Meyer W. Weisgal och Joel Carmichaels, London 1962, s. 301 f.

²¹ Kermit Roosevelt Jr, *The Partition of Palestine: A lesson in Pressure Politics*, *The Middle East Journal*, II, Nr 1 (1948), s. 13 ff. Kermit Roosevelt var son-son till den tidigare presidenten Theodore Roosevelt.

²² Hur detta gick till har skildrats av Carlos P. Romulo, Filipinernas representant i FN mellan 1945–50, i dennes *I Walked with Heroes*, New York 1961, s. 285–289.

²³ Sir Muhammad Zafrulla Khan (domare i Internationella brottmålsdomstolen och Pakistans dåvarande FN-representant), *Palestine in the U.N.O.*, Karachi: The Pakistan Institute of International Affairs, 1948, s. 20 f.

tilldelades 55 procent av landet, det vill säga en ökning med nästan 800 procent jämfört med vad de rent faktiskt ägde.

De palestinska araberna saknade inflytelserika vänner. Visserligen avstod Storbritannien i sin egenskap av mandatärmakt från att rösta i delningsfrågan. Å andra sidan var, vid sidan av USA, Sovjetunionen en hängiven anhängare av den judiska staten. De fyra röster politbyrån kontrollerade i generalförsamlingen (Vitryssland, Ukraina, Polen och Sovjetunionen) röstade alla för delningsförslaget. När kriget mellan den just utropade staten Israel och de omkringliggande arabstaterna senare utbröt visade Sovjetunionen handgripligen sitt stöd för sionismen genom omfattande vapenleveranser.

Så snart det stod klart att FN:s generalförsamling röstat för delningsförslaget krävde de arabiska delegaterna att beslutet skulle underställas den internationella brottmålsdomstolen för prövning huruvida:

”Förenta nationerna eller någon av deras medlemsstater har behörighet att verkställa eller rekommendera verkställighet av något förslag rörande Palestinas konstitution eller framtida styre, särskilt när det gäller en plan att dela landet som går emot eller är antagen i strid med de palestinska invånarnas vilja.”

Generalförsamlingen genomförde en omröstning i frågan. Av församlingens 57 medlemsländer röstade bara 41. Av dessa röstade 21 för och 20 emot. Med andra ord ansåg endast 21 av de 57 medlemmarna att generalförsamlingen hade befogenhet att avgöra frågan om Palestinas framtid. Men då beslutet, till skillnad från delningsbeslutet, enbart krävde enkel majoritet var frågan därmed avgjord.

Vägen mot al-Nakba

Den brittiska regeringen, som fortfarande var mandatärmakt i Palestina, tillkännagav att den inte hade för avsikt att motsätta sig en delning av landet, men att den inte heller hade för avsikt att hjälpa till att implementera delningen. I stället förklarade man att Storbritannien tänkte lämna Palestina den 15 maj 1948. Därefter skulle det stå FN fritt att administrera övergången till de regimer som skulle bli följden av delningen. Man får förmoda att engelsmännens beslut var i enlighet med USA:s vilja eftersom de amerikanska krediterna till Storbritannien, vilka varit frysta sedan augusti 1946, åter började flöda.

Märkligt nog följdes engelsmännens tillkännagivande om tillbakadragande inte av några åtgärder från FN:s sida. Ingen

internationell styrka utsågs för att övervaka genomförandet av generalförsamlingens beslut. I stället skapade engelsmännens beslut ett maktvakuum och blev därmed en inbjudan till parterna att med våld göra upp om fördelningen av landet. Men eftersom styrkeförhållandena inom Palestina (vilket alla parter var väl medvetna om) var till sionisternas fördel öppnade Storbritanniens tillbakadragande i realiteten en möjlighet för sionisterna att med militära medel ta över landet.²⁴

Sionisternas enda orosmoment var hur de omkringliggande arabstaterna skulle reagera. Av den anledningen hade de redan i maj 1947 utarbetat en militär generalplan, plan B. Det var en vidareutveckling av den plan A, som utarbetats året innan. Även denna hade dragit upp riktlinjerna för ett övertagande av Palestina i händelse av ett brittiskt tillbakadragande. När tillbakadragande nu fixerats i tiden fanns behov av revidering av planen, vilket resulterade i plan B.

Det fanns ingen anledning för sionisterna att frukta ett yttre arabiskt angrepp mot Palestina innan det brittiska tillbakadragandet, eftersom en sådan angripare då också skulle behöva slåss mot de 75 000 brittiska soldater som var stationerade i landet. Den kritiska tidpunkten skulle komma efter det brittiska tillbakadragandet, då risken för ett angrepp mot den judiska staten bedömdes vara överhängande. Planerna A och B fördes nu samman i en ny plan C, som i klartext beskrev de judiska truppernas uppgifter i händelse av en öppen konflikt:

”döda det palestinska ledarskapet, döda palestinska anstiftare och deras finansiärer, döda palestinier som innehaft ämbeten i den brittiska mandatmakten, skada det palestinska transportsystemet, skada den palestinska livsmedelsförsörjningen, attackera palestinska byar som kan antas delta i eller understödja attacker mot judiska bosättningar, attackera palestinska klubbar, kaféer och möteslokaler...”²⁵

Ordern riktade sig till Haganah (hebreiska för försvar), som var den i särklass största av de tre judiska paramilitära organisationer som fanns i Palestina. Efter bildandet av staten Israel omvandlades organisationen till landets reguljära armé, Israel Defence Force (IDF). Men där fanns också Irgun, den nationella militära organisation som vid tidpunkten leddes av Menachem Begin, sedermera Israels premiärminister (1977). I likhet med Haganah hade Irgun tagit till uppgift att bekämpa både araberna och

²⁴ Khalidi, a. a., s. LXXV.

²⁵ Plan C citerad från Pappé, Ilan, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, s. 28.

engelsmännen i Palestina. Men till skillnad från Haganah hade Irgun av engelsmännen stämplats som en terrorgrupp. Den tredje paramilitära organisationen var LEHI (Israels frihetskämpar), eller Sternligan som engelsmännen kallades den. Organisationen hade bildats genom en utbrytning ur Irgun, när den senare 1940 ingick ett vapenstillestånd med engelsmännen. Både Irgun och Sternligan utförde ett stort antal terrordåd mot både engelsmän och palestinier. Bland annat sprängde Irgun King David Hotel i Jerusalem 1946 med följden att 91 människor miste livet. Sternligan låg bakom mordet på det svenska FN-sändebudet Folke Bernadotte 1948.

Även om det sionistiska ledarskapets officiellt fördömde och tog avstånd från både Irgun och Sternligan deltog grupperna i verkställandet av de sionistiska militärplanerna, ibland var och en för sig, ibland gemensamt och i samverkan med Haganah.

De nya landområdena som sionisterna tilldelats genom delningsbeslutet var inte obebodda. Den blivande judiska staten innefattade hundratals arabiska byar, ett antal städer och hundratusentals araber. Dessa araber var, även om de var militärt svaga, genom sin blotta närvaro ett stort problem för sionisterna. För även om araberna saknade både vapen och militär ledning skulle de med största sannolikhet inte frivilligt flytta på sig.

Plan D

Även Plan C kom att revideras. Den förvandlades till plan D.

Plan D syftade till ett militärt övertagande av så mycket palestinskt territorium som möjligt. Först och främst de områden som den judiska staten tilldelats genom FN:s delningsresolution. Men vissa judiska bosättningar låg utanför det område som sionisterna tilldelats, exempelvis vissa bosättningar i övre västra Galileen. Dessa bosättningar var enligt plan D tvungna att "försvaras". Vidare beskrevs det faktum att den judiska sektorn av Jerusalem låg mitt i den föreslagna arabiska staten som "icke önskvärt", och de judiska bosättningar som låg på slätten nedanför högre belägna arabiska byar sades vara "dominerade" av dessa byar, trots att de arabiska byarna låg inom den tilldelade arabiska statens gränser. Dessa arabiska byar utgjorde därmed en "säkerhetsrisk" för de judiska bosättningarna. För övrigt hade FN:s delningsplan som helhet av det sionistiska ledarskapet betecknats som ett "oreducerbart minimum".²⁶

Den sionistiska underrättelsetjänsten hade under långt tid byggt upp ett arkiv med information om samtliga arabiska byar i

²⁶ Ibid., s. LXXIX.

Palestina. Eftersom engelsmännen betraktade insamlingen och dokumentationen som olaglig underrättelseverksamhet var den tvungen att ske i hemlighet. Omfattningen och detaljrikedomen var häpnadsväckande. Där fanns bland annat samtliga byars topografi, tillfartsvägar, markkvalité, vattenkällor, invånarnas huvudsakliga inkomstkällor, deras sociopolitiska sammansättning, religiösa tillhörighet, namnen på byarnas överhuvuden, byarnas förhållande till andra byar, antal män i åldrarna 15–50 år. Det fanns vidare uppgifter om respektive bys inställning till sionisterna, huruvida de var fientligt eller välvilligt inställda, baserat på invånarnas deltagande i revolten 1936–39. Det fanns även uppgifter om alla araber som deltagit i revolten och de familjer som förlorat en eller flera medlemmar i kampen mot engelsmännen. Särskild uppmärksamhet ägnades åt personer som påstods ha dödat judar.

I takt med att det brittiska mandatet gick mot sitt slut blev uppgifterna i arkivet av alltmer explicit militär natur, såsom antal vakter i byarna, mängden vapen och deras kvalité. De flesta byar saknade vakter och de vapen som fanns, om det över huvud taget fanns några, var ofta föråldrade. De sista uppgifter som tillfördes arkivet var listor över ”efterlysta” personer. Kriterierna för att betecknas som efterlyst var alltifrån engagemang inom den nationella palestinska rörelsen till att vara känd för att ofta resa till Libanon. Dessa listor användes sedan av judiska trupper under attackerna på arabiska byar. Många av de som förekom på listorna sköts omedelbart.²⁷

Formerna för implementeringen av plan D växte fram successivt. Såväl det sionistiska ledarskapet som de judiska trupper som deltog i genomförandet av den prövade sig fram. Detta kom att utmynna i den etniska resningen av palestinier, för det var tveklöst en sådan det var frågan om.

Processen inleddes i december 1947, ett halvår innan Storbritannien lämnade landet. Ett antal arabiska byar och städer angreps. Angreppen motiverades som vedergällning för de (mer eller mindre spontana) vandaliseringar av bussar och shoppingcentrum som araberna genomfört i protest mot FN:s delningsresolution. Men man växlade snart över från att tala om vedergällning till att tala om behovet av systematiska aktioner i syfte att skrämja araberna. Judiska specialförband gick in i arabiska byar och delade ut flygblad som varnade invånarna för att göra motstånd eller delta i militära handlingar. Eventuellt motstånd från bybornas sida bemöttes med eldgivning, vilket resulterade i flera dödsfall. Bland de judiska trupperna benämndes förfarandet

²⁷ Pappé, Ilan, *The ethnic cleansing of Palestine*, s. 19 ff.

som ”våldsamt rekognoscering”. De flygblad som distribuerades kunde ha följande lydelse:

”Om kriget kommer hit kommer det att orsaka omfattande fördrivning av byborna, och deras fruar och barn. De av er som inte vill gå ett sådant öde till mötes, till er säger jag: i det här kriget kommer det att bli ett urskillningslöst dödande, utan nåd. Om ni inte deltar i det här kriget kommer ni inte heller att behöva lämna era hus eller er by.”²⁸

De inledande skrämselfaktionerna övergick snart i mer våldsamma angrepp. Ett av de första målen var den lilla byn Khisas i övre östra Galileen. Byn, som hade några hundra invånare (både muslimer och kristna), angreps på natten den 18 december 1947. De judiska trupperna började slumpmässigt spränga hus, vars invånare låg och sov. Femton bybor dödades i attacken, inklusive fem barn. Händelsen väckte ett visst internationellt uppseende, eftersom en korrespondent från New York Times rapporterade om den. Det föranledde Ben-Gurion att gå ut med en offentlig ursäkt där han hävdade att de judiska trupperna agerat på egen hand och att attacken inte varit sanktionerad av den sionistiska ledningen. Några månader senare förde Ben-Gurion likväl upp attacken på en lista över lyckade operationer.²⁹

Metoden som tillämpades i Khisas prövades också på arabiska städer, bland annat i Haifa. Tidigt i december, strax efter att FN:s generalförsamling antagit delningsresolutionen, började judiska trupper angripa Haifas arabiska befolkning. De judiska nybyggarna hade byggt sina bostäder högre upp på Karmelberget. Denna topografiska skillnad mellan de judiska och de arabiska kvarteren utnyttjade de judiska trupperna i sina angrepp. Förutom krypskytte och granatbeskjutning rullade de tunnor fyllda med sprängmedel och stålskrot nerför berget och in i de arabiska bostadskvarteren. De hällde stora mängder olja blandad med bensen ner längs vägarna som sedan antändes för att därefter med kulsprutor beskjuta de araber som flydde undan eldhavet.

I en etniskt blandad stad som Haifa fick angreppet långtgående konsekvenser. Trots den sionistiska fackföreningen Histadruts långvariga politik att exkludera arabisk arbetskraft fanns det ändå en klassmässig solidaritet mellan arabiska och judiska industriarbetare. Inte minst gällde det arbetarna på det europeisk-amerikanska oljebolaget Iraqi Petroleum Companys raffinaderi, vilka tidigare gemensamt arbetat för att förbättra sina arbetsvillkor.

²⁸ Israeliska militärarkivet, 51/957, akt 16. Citerat hos Pappé.

²⁹ Pappé, s. 57.

De judiska attackerna krossade denna solidaritet och skapade i stället spänningar mellan de två grupperna. Dödsstöten kom när judiska trupper, i samarbete med terrororganisationen Irgun, kastade in en bomb bland en stor samling arabiska arbetare som väntade på att få komma in på raffinaderiområdet. De palestinska arbetarna svarade med ett upplopp där 39 judiska arbetare miste livet.

Händelsen gav sionisterna en förevändning att trappa upp sina aktioner. Inom den sionistiska ledningen höjdes röster för än mer långtgående operationer. Operationer som skulle innefatta förstörelsen av hela byar och fördrivning av dess invånare. Judiska nybyggare skulle därefter slå ner sina bopålar på de fördrivnas plats.

Ett av angreppen riktades mot Haifas fattigaste stadsdel, Hawassa, där före detta palestinska jordbrukare bosatt sig för att hitta arbete. Stadsdelen hade cirka 5000 invånare, av vilka de flesta bodde i enkla hyddor. Judiska trupper trängde in i stadsdelen och sprängde bostäder och den lokala skolan. Invånarna flydde i panik. Ytterligare ett arabiskt kvarter i staden angreps och dess invånarna fördrevs och deras hus sprängdes. Engelsmännen, som fortfarande officiellt var ansvariga för lagens upprätthållande, valde att titta åt ett annat håll.

Även staden Jaffa, som levde i en någorlunda fredlig samexistens med Tel Aviv, blev föremål för sionistiska attacker. Symboliskt nog angreps också byn Balad al-Shaykh, där revoltledaren al-Qassam var begravnen. Den judiska styrkans befälhavare hade fått order om att omringa byn, döda så många män som möjligt, men undvika att angripa kvinnor och barn, och förstöra egendom. Attacken lämnade omkring sextio döda palestinier efter sig och en av de få saker som idag alltjämt minner om att byn över huvud taget existerat är al-Qassams grav.

Genom dessa första ”sporadiska” judiska attacker fördrevs närmare 75 000 människor. Det var också genom dessa inledande attacker som effektiva metoder för fördrivning utarbetades, och som sedan skulle komma att tillämpas systematiskt och i stor skala i hela Palestina.

Den systematiska och storskaliga fördrivningen inleddes den 1 april 1948. Det var inte längre fråga om att enbart angripa ett selektivt urval av byar, som ansågs eller kunde befaras vara upproriska. Nu skulle samtliga byar inom det område den judiska staten tilldelats angripas. Det gjordes inte heller längre någon skillnad mellan män, kvinnor och barn. Inom den sionistiska ledarkretsen sades uttryckligen att tiden hade kommit att en gång för alla göra sig av med araberna. Inte enbart för att de ansågs

utgöra ett hot mot judarna, utan för att frigöra land för judiska bosättningar. Som Ben-Gurion själv formulerade det skulle

”varje attack sluta med ockupation, förstörelse och fördrivning”³⁰

Officiellt motiverade det sionistiska ledarskapet sina åtgärder som nödvändiga för att förhindra en ”andra förintelse”, som de påstod skulle bli följden om de övriga arabländerna gjorde verklighet av sina löften att skicka trupper för att försvara Palestina. Men i realiteten var sionisterna knappast oroliga för ett angrepp från övriga arabländer. De kände såväl sin egen som motståndarnas militära styrka. Det enda land som hade en någorlunda stark och välorganiserad armé var Transjordanien (nuvarande Jordanien), ett land som i hemlighet var sionisternas allierade. Överenskommelsen var att Transjordanien i utbyte skulle erhålla Gaza och Västbanken.

Visserligen hade den första mer betydande styrkan av den frivilliga arabiska befrielsearmén gått över gränsen till Palestina i början av januari 1948, men den höll sig huvudsakligen inom de gränser som tilldelats den framtida arabiska staten och intog över lag en defensiv hållning. Det förekom attacker och överfall på judiska bosättningar och konvojer. I bosättningarna Kefar Sold och Kefar Etzion dödades 400 judiska bosättare och 35 av de judiska soldater som kom till undsättning. Men jämfört med de 1500 araber som vid samma tid dödades i judiska attacker var det små förluster. Ändå förklarade Ben-Gurion offentligt att dessa dödade judar fallit ”offer för en andra förintelse”.³¹

Samtidigt framgick det av plan D att sionisternas egna militära operationer kunde utföras på följande sätt:

”antingen genom att förstöra byarna (genom att sätta elda på dem, genom att spränga dem och minera rasmassorna), och i synnerhet sådana områden som är svåra att kontrollera permanent; eller genom att utföra finkammings- och kontrolloperationer i enlighet med följande riktlinjer: omringa byarna, genomsöka dem. I händelse av motstånd måste de väpnade styrkorna utplånas och befolkningen förvisas utanför statens gränser”³²

Var och en av de tolv judiska brigaderna fick en lista på byar eller stadskvarter som skulle angripas, inklusive datum för när det skulle ske.³³ Den militära metodiken var vid det här laget väl beprövad. Efter inledande intensiv artilleribeskjutning gick de judiska

³⁰ Pappe, a. a., s. 62 ff, och där angivna citat.

³¹ Citerat från Pappe, a. a., s. 72.

³² Pappe, s. 82.

³³ Ibid.

trupperna in i området för att handgripligen driva bort de invånare som ännu inte tagit till flykten. Därpå apterades husen och sprängdes.

Nio dagar efter att plan D:s operationer inletts var samtliga arabiska byar i området runt Jerusalem förstörda och deras invånare fördrivna. I några fall åtföljdes fördrivningen av massakrer. Den mest kända av dessa är den som ägde rum i byn Deir Yassin den 9 april 1948.

Deir Yassin

I Deir Yassin manifesterades fullt ut plan D:s karaktär av systematisk brutalitet. Byn hade slutit en nonaggressionspakt med Haganah. Invånarna hade dessutom kört i väg arabiska kämpar från byn för att förhindra att dessa använde byn som bas för attacker mot judar. Det hjälpte föga. För att kringgå nonaggressionspakten skickades Irgun och Sternligan att angripa byn. Efter att plan D satts i verket spelade det sällan någon roll om en bys invånare tidigare visat sig välvilligt inställda och samarbetsvilliga gentemot sionisterna. De drevs på flykten i alla fall, och deras hem lades i ruiner.

Byn Deir Yassin låg på en kulle väster om Jerusalem. Den 9 april 1948 var en fredag, den muslimska bönedagen. Angreppet inleddes i skymningen. Irgun angrep byn från sydöst och Sternligan från öster. Angriparna upptäcktes av byns vaktposter, som larmade invånarna. Några av byborna hann fly västerut. De kvarvarande försvarade sig mot angriparna med gamla mausergevär och turkiska gevär från första världskriget. Angriparna besköt husen med kulspruteeld. Men trots de ojämlika styrkeförhållandena lyckades byborna hålla stånd mot angriparna och hindra dem från att inta byn. Anfallet gick i stå.

På en bergstopp norr om byn var en enhet av Haganahs specialstyrkor (Palmach) stationerad i syfte att skydda de judiska konvojer som färdades på vägen mot Jerusalem. Specialstyrkan förfogade över en granatkastare. Efter att Sternligans soldater bett om hjälp började specialstyrkan beskjuta byn med granater. Vid middagstid följande dag var byns motstånd brutet. Attacken hade kostat Irgun och Sternligan fyra döda och trettiofem sårade. Det var i raseri över dessa förluster som trupperna påbörjade en upprensningsaktion. Vittnesmålen från de få överlevande vittnar om extrem brutalitet.

Jamil Ahmed, som bodde i utkanten av byn och som varit en av de som deltog i försvaret av den, blev vittne till hur hans egen bror, kusin och flera vänner dödades av de judiska trupperna:

”De tog dem till fånga och förde dem till utkanten av byn i närheten av mitt hus och sprejade dem med maskingevärseld. En blind man blev också skjuten på det sättet, och ett sju år gammalt barn.”³⁴

Tillvägagångssättet bekräftades av ytterligare ett vittne, Fahim Zaydan, som vid händelsen var tolv år gammal:

”De tog ut oss en efter en. De sköt en gammal man och när en av hans döttrar grät blev hon också skjuten. Sedan kallade de fram min bror Muhammad och sköt honom framför oss, och när min mor skrikande böjde sig över hans kropp – bärande på min lillasyster Hudra, som hon fortfarande ammade – sköt de henne också.”³⁵

Även Zaydan blev skjuten, efter att ha ställts upp framför en mur tillsammans med byns andra barn. De judiska trupperna avfytrade en svärm av kulor mot dem innan de gav sig iväg. Men Zaydan överlevde trots sina skador.

De judiska trupperna gick från hus till hus. De sprejade varje hus med kulor och slängde sedan in handgranater. Det spelade ingen roll vilka som befann sig i husen. Män, kvinnor och barn drogs ut ur husen och sköts. Haleem Eid såg sin egen sysyster Sahliya, som var gravid i nionde månaden, dödas med ett nackskott. Mördaren skar sedan ut fostret ur hennes mage med en slaktarkniv. En annan kvinna som försökte ingripa och rädda barnet sköts. Tjugofem män föstes upp på ett lastbilsflak och kördes in till Jerusalem där de fick paradera genom gatorna i kvarteren Mahneh Yehude och Zikhron Yousef. De kördes sedan till ett stenbrott där de sköts. Även kvinnor och barn från byn tvingades paradera genom Jerusalems gator innan de släpptes vid Mandelbaumporten.³⁶

Ännu dagen därpå när Jacques de Reynier, en representant från Internationella Röda Korset, anlände till byn pågick massakern. Jacques de Reynier beskrev senare samma natt i sin dagbok vad han såg när han anlände till Deir Yassin:

”Det första jag såg var hur människor sprang omkring överallt, hur de sprang in och ut ur husen, bärande på maskingevär, pistoler och långa, dekorerade knivar... De gav intryck av att vara halvt från vettet. Jag såg en ung vacker flicka som bar en kniv fortfarande

³⁴ Sheila Cassidy, Assault and Massacre i *Remembering Deir Yassin*, ed. Daniel McGowan och Marc H. Ellis, Olive Branch Press, New York 1998, s. 48.

³⁵ Citerad från Pappé, s. 90.

³⁶ Ibid.

täckt av blod. Jag hörde skrik. Den tyske medlemmen av Irgun förklarade att 'vi håller fortfarande på att städa upp'. Det enda jag kunde tänka på var SS-trupperna jag sett i Aten."³⁷

Det är omtvistat hur många som föll offer för massakern i Deir Yassin. Uppgifterna om antalet döda varierar mellan 93 och 250. Men, som Ilan Pappé påpekat, så förlorar sådana kvantitativa uppskattningar sin betydelse när man kan konstatera att 30 av offren för attacken var spädbarn.³⁸ Menachem Begin, som vid denna tid var ledare för Irgun, skröt senare i sin bok *The Revolt* om vilken panik de judiska truppernas attack på Deir Yassin orsakade bland araberna i hela Palestina. En av de få av Deir Yassin byggnader som alltjämt finns kvar är den gamla byskolan. Den tjänar numera som mentalsjukhus för den judiska stadsdel som idag täcker det område där byn tidigare låg.

Tömningen av städerna

Den stad som först angreps inom ramen för plan D var Tiberias. Delar av stadens befolkning hade redan flytt efter att de fått veta vad som skett i Deir Yassin och på andra platser. När de judiska trupperna några dagar senare anlände utsattes Tiberias invånare för en behandling liknande den som Haifas arabiska invånare fått utstå. Förutom artilleribeskjutning rullades tunnor fyllda med sprängmedel ner i de arabiska bostadskvarteren från de högre belägna judiska stadsdelarna. En knapp vecka senare hade staden fallit.

Också attackerna mot Haifa intensifierades. Mellan femton och tjugo tusen av de 75 000 araber som levde i Haifa hade lämnat staden i samband med de tidigare angreppen. Det var företrädesvis människor inom den palestinska eliten och aristokratin som gett sig av till Libanon och Egypten. De återstående araberna stod därmed utan ledare. Dessutom hade den brittiske befälhavaren över området, trots att han kände till den stundande judiska attacken, dragit tillbaka de styrkor som upprätthöll buffertzonen mellan stadens judiska och arabiska del. Det enda försvar som återstod för araberna i Haifa var 500 frivilliga lokala soldater med undermåliga vapen och ont om ammunition.

När några representanter för de kvarvarande araberna sökte upp den brittiske befälhavaren, som de trodde skulle svara för deras säkerhet, uppmanade denne dem att lämna staden. Araberna bad om att få lämna staden under organiserade former. Deras begäran

³⁷ A.a., s. 49.

³⁸ Pappé, s. 91.

hörsammades inte. De sionistiska truppernas order för operationen i Haifa löd:

”Döda alla araber ni stöter på; sätt eld på allt brännbart och tvinga upp dörrarna med sprängmedel.”³⁹

Den enda vägen ut ur staden var via hamnen. Dit flydde araberna i panik samtidigt som de judiska trupperna besköt dem med artillerield. Folkmassorna rusade ombord på de båtar som låg förtöjda i hamnen. Ett vittnesmål beskriver det kaos som rådde:

”Män trampade ner sina egna vänner och kvinnor sina egna barn. Båtarna i hamnen var snart fyllda med levande last. Båtarna var fruktansvärt överlastade. Många av dem slog runt och sjönk med alla sina passagerare.”⁴⁰

Därefter angreps och fördrevs invånarna i staden Safad liksom invånarna i åtta av Jerusalems arabiska stadsdelar. Därpå städerna Acre, Baysan och Jaffa. De judiska truppernas order var överallt desamma. Ockupera området och förstör husen. I Acre använde sig de judiska styrkorna även av bakteriologisk krigföring. De smittade stadens vattenkällor med tyfusbakterier.

Bara vid ett enda tillfälle fick brittiska trupper order om att ingripa och hindra de judiska styrkornas framfart. Typiskt nog skedde det i den del av Jerusalem där familjerna Husseini, Nashashibi och Khalidi, vilka tillhörde den palestinska eliten, hade sina residens. Där förhindrades, sånär som på ett tjugotal hus, både förstörelsen och fördrivningen. Det ger en fingervisning om hur annorlunda den stora majoriteten palestiniernas öde hade kunnat gestalta sig, om britterna fullgjort de uppgifter som både mandatet och delningsresolutionen ålagt dem, nämligen att upprätthålla lag och ordning i landet.

Deir Yassin var inte den enda by där det förekom en massaker. Summariska avrättningar av ”misstänkta” araber hörde till ordningen i samband med fördrivningarna, särskilt i byar som låg nära större städer. Ett exempel är byn Ayn al-Zaytun, som låg några kilometer väster om Safad. De få syriska frivilliga i den arabiska befrielsearmén, vilka var stationerade i byn, flydde när artilleribeskjutningen började i skymningen. Runt middagstid dagen därpå gick de judiska trupperna in i byn. De invånare som var kvar föstes ihop i byns centrum. De judiska trupperna hade med sig en arabisk informatör som med hjälp av de listor som

³⁹ Hagnahs arkiv, 69/72, 22 april 1948. Citerad hos Pappe, s. 95.

⁴⁰ Khalidi, Selected Documents on the 1948 War.

underrättelsetjänsten tidigare sammanställt pekade ut de av byns män som bedömts vara upproriska eller misstänkta. Dessa fördes till en annan plats och sköts. Även andra män som protesterade eller försökte göra motstånd sköts omgående.

Sionisternas attacker begränsades inte till enbart byar som låg inom det område som av FN tilldelats den judiska staten, utan även byar inom det område som tilldelats araberna angreps.

Det palestinska folket saknade både skydd och ledare. Hälften av medlemmarna av Den högre arabiska kommittén, palestiniernas inofficiella regering sedan 30-talet, befann sig i exil. De som var kvar i landet kunde inte, även om de försökte, göra mycket. Abd al-Qadin al-Husseini, den före detta stormuftin Haj Amins yngre bror och dennes brigad Det heliga krigets armé bjöd visserligen några dagars motstånd i byn Nachshon. Men styrkeförhållandena var alltför mycket till brigadens nackdel och inom kort var Abd al-Qadin och de flesta i hans brigad döda.

Haj Amin al-Husseini befann sig i Kairo. Politiskt var hans misslyckande djupt. På grund av sitt samröre med tyska nazister och kroatiska fascister var han svårt misskrediterad. Han hade varit personlig vän med Heinrich Himmler och av denne låtit sig utnämnas till "Obersturmbannführer SS". Någon tysk hjälp för palestiniernas sak lyckades han aldrig utverka.

Det kanske bör påpekas att kontakterna med antisemitiska nazister och andra fascister ur al-Husseinis synvinkel kan ha framstått som rimliga, genom att han själv befann sig i strid med judar. Det är ingen ursäkt, även om det är möjligt att förstå hur han som landsflyktig arab kan ha resonerat i sina försök att rädda sitt hemland. Men det var naivt av honom att tro att nazisterna skulle varit beredda göra undantag från sin allmänt rasistiska inställning mot alla "icke-ariar", till vilka judar såväl som araber räknades.

Arabländernas ingripande

Arabländernas krigsretorik hade varit intensiv ända sedan FN antog delningsresolutionen. I januari 1948 hade den nått nya höjder. Med undantag av de frivilliga, ofta illa utrustade och dåligt tränade, soldaterna i den arabiska befrielsearmén sändes dock inga trupper in i Palestina. Inom Arabförbundet fanns det en förhoppning om att FN skulle ingripa för att förhindra en direkt militär konfrontation. Men FN hade ingen avsikt att ingripa. Organisationen stod i verkligheten rådvill och handfallen. Dess beslutsfattare och tjänstemän, som vid denna tidpunkt lydde under den norske generalsekreteraren Trygve Lie, tycktes inte ens ha räknat med möjligheten att araberna skulle motsätta sig delningsbeslutet.

Trots att arabländernas ledare torde ha varit fullt på det klara med att vad som pågick i Palestina fortsatte de att tveka och förhålla möjligheterna till ett ingripande. Det berodde nog inte enbart på likgiltighet och/eller cynism. Egypten och Irak var själva indragna i befrielsekrig mot sina tidigare kolonialherrar, och Syrien och Libanon var unga länder som just vunnit sin självständighet. De visste att deras egna arméer inte kunde mäta sig med sionisternas styrkor och misstänkte dessutom att palestiniernas sak i realiteten var förlorad. Först när situationen i Palestina eskalerade till den grad att arabländernas passivitet provocerade fram protester bland den egna befolkningarna, började de koordinera sig för ett militärt ingripande. Ändå dröjde det till slutet av april 1948 innan de formellt beslutade att sända trupper till Palestina. Vid den tidpunkten hade redan 250 000 palestinier fördrivits, 200 byar jämnats med marken och mängder av städer tömts på sina arabiska invånare. När arabländerna slutligen den 15 maj 1948 skickade in sina trupper hade nästan hälften av alla de närmare 600 byar där befolkningen fördrevs redan attackerats, och innan den första vapenvilan i det krig som därefter följde kom till stånd den 11 juni hade ytterligare 90 palestinska byar hunnit utplånas.

Det finns ingen anledning att gå närmare in på förloppet av 1948 års krig. I stort sett var utgången avgjord på förhand. Arabländerna led ett svidande nederlag. De var sämre utrustade och sämre tränade än sionisterna. Dessutom var de dåligt samordnade. För palestiniernas del innebar kriget att de förlorade – utöver de 55 procent de gått miste om genom delningsbeslutet – ytterligare 15 procent av sitt territorium till den nybildade staten Israel.

Egentligen var tragedin än större, då den knappa tredjedel som återstod av Palestina, det vill säga Västbanken, ockuperats av Transjordanien i enlighet med det hemliga avtal som landet ingått med den blivande judiska staten. Möjligtvis skulle man kunna hävda att ockupationen av Västbanken räddade de 250 000 araber som bodde där undan fördrivning, eller i vart fall gav dem respit fram till 1967 års krig, då Israel ockuperade även Västbanken och fördrev ytterligare människor från deras hem.

Engelsmännen förhöll sig genomgående passiva till fördrivningen av palestinierna. I många fall underlättade de den genom att dra tillbaka sina egna trupper. I vissa fall försåg de också den sionistiska ledningen med arabiska lagfartsbevis, som var viktiga för den byråkratiska delen av fördrivningsprocessen. Storbritanniens regering nekade dessutom, i strid med vad som stipulerats i delningsresolutionen, FN rätten att ha en kommitté närvarande i Palestina.

Fördrivningen fortsätter

Fördrivningen av palestinierna upphörde inte med kriget. Den 22 maj 1948 mördades 230 arabiska män i byn Tantura på kustslätten nära Haifa. De hade sorterats ut bland byns invånare med hjälp av listorna i den israeliska militärledningens arkiv. De övriga invånarna fördrevs. Fördrivningen pågick när det svenska FN-sändebudet Folke Bernadotte förhandlade fram den första vapenvilan i kriget. Vapenvilan satte inte stopp för fördrivningarna. Bernadotte förhandlade fram en andra vapenvila sedan den första brutits den 8 juli. Redan i samband med den första vapenvilan hade Bernadotte krävt att de palestinska flyktingarna skulle tillåtas återvända. Då hade hans krav ignorerats. Bernadotte stod emellertid fast vid kravet på ett ovillkorligt återvändande. Han upprepade det i sin slutrapport till FN. Han framhöll även att han ansåg att delningen av landet borde göras om och att Palestina borde delas lika mellan parterna.

För dessa ställningstaganden fick Bernadotte plikta med sitt liv. Han sköts på öppen gata i Jerusalem den 17 september 1948 av ett kommando från Irgun. Men hans död var inte helt förgäves. I december samma år antog FN genom resolution 194 Bernadottes krav på de fördrivna flyktingarnas ovillkorliga rätt att återvända till Palestina. Ett krav som Israel hittills ignorerat.

Takten och omfattningen av fördrivningen var nu sådan att de israeliska trupperna började få ont om dynamit att spränga husen i de ockuperade byarna. I vissa fall blev man tvungen att i stället bränna ner de övergivna husen. Å andra sidan fick den israeliska militären under juni månad 1948 en betydande leverans av nya stridsflygplan, som kunde sättas in i fördrivningskampanjen. Flyganfallen blev ett effektivt medel att framkalla såväl panik som massflykt och förstörelse av de arabiska byarna.

Den israeliska statsledningen initierade också åtgärder för att utplåna spåren av de tömda byarna. Den Judiska nationella fonden lät plantera pinjetråd över rasmassorna. Det benämndes som ”gröna lungor” för ”rekreation och turism”.⁴¹ Det egentliga syftet var naturligtvis att radera spåren av de palestinier som bott på dessa platser och omöjliggöra deras återvändande. I de fall de fördrivna palestinierna ersattes med en judisk befolkning (eller där nya städer eller bosättningar restes på grunderna av de förstörda) tillsatte den israeliska regeringen en särskild namnkommitté med uppgift att ersätta de palestinska namnen med hebreiska namn. Fördrivningen åstadkom således inte bara en materiell förstörelse av hus och

⁴¹ Pappé, s. 155.

odlingar, hela samhällen försvann med alla sina invecklade sociala nätverk och sin kultur.

I juli 1948 hade fördrivningen nått södra Palestina och Negevöknen, hemvist för beduinstammarna. Dessa hade bebott området sedan bysantinsk tid. 1948 fanns där 90 000 beduiner fördelade på 96 olika stammar. Israeliska trupper fördrev omedelbart elva stammar och tvingade in nitton andra i reservat, vilka klassades som slutna militära områden som det krävdes särskilt tillstånd för att lämna. I mars 1949 nådde de israeliska trupperna fram till fiskebyn Umm Rashrash – idag semesterorten Eilat vid Röda havets strand. Vid den tidpunkten var 90 procent av beduinerna och araberna i Negevöknen fördrivna.

Därmed var plan D:s huvudsakliga mål uppfyllda. Sammanlagt hade drygt 560 arabiska byar och drygt tio städer och stadskvarter förstörts och närmare 750 000 palestinier fördrivits från sina hem.

Det förekom kontinuerligt rapporter i världspressen om fördrivningen av palestinier. New York Times rapporterade tämligen regelbundet om byar som utsattes för etnisk rensning. Men någon fullständig bild av vad som pågick fick allmänheten i västvärldens knappast. Det tycks också som om reportrarna på plats i Palestina fann det svårt att kritisera den sionistiska politiken. Det hade trots allt bara gått tre år sedan den nazistiska judeutrotningen blivit känd i hela sin fasansfulla omfattning. FN var genom sina representanter i Palestina, i varje fall efter det brittiska tillbakadragandet i maj 1948, fullt på det klara med vad som pågick. Men några åtgärder – utöver ett antal i och för sig viktiga och hedervärda resolutioner – ledde det inte till.

Flyktingarna

Många av palestinierna fördrevs över Jordanfloden in i Transjordanien, där de hamnade i flyktingläger. Många kom också till flyktinglägren i Libanon. Där har de, liksom många av deras efterkommande, förblivit. Det är en sorglig historia. Men den tillhör, med historikern Walid Khalidis ord, Palestinakonfliktens andra fas och ska därför inte behandlas här.⁴²

För den som är intresserad av att läsa om tiden i flyktinglägren efter al-Nakba finns litteratur att tillgå. Huvudsakligen i skönlitterär form. En av de starkaste skildringarna av flyktingarnas tillvaro är den palestinske författaren Ghassan Kanafanis novell *De sorgsna*

⁴² I likhet med den palestinske historikern Walid Khalidi menar jag att man kan dela in Palestinakonflikten i två faser, där den första fasen utgörs av perioden mellan den av Theodore Herzl anordnade judiska konferensen i Basel 1897 och utropandet av staten Israel i maj 1948. Den andra fasen är tiden därefter.

apelsinernas land. Den skrevs 1958. Kanafani utgick från egna erfarenheter. Född 1936 var han vid tiden för al-Nakba tolv år. Alla berättelserna i den på svenska tillgängliga volymen *Män i solen* skildrar på olika sätt den påtvingade palestinska exilen.⁴³

Det finns även senare skildringar av fördrivningen och livet i flyktinglägren, till exempel den palestinske författaren Elias Khourys *Solens port*,⁴⁴ som strävar efter att ge den palestinska katastrofen de episka dimensioner den förtjänar.

Men denna skildring av den historiska bakgrunden till al-Nakba slutar här. Mycket har givetvis hänt sedan dess, men i det stora hela har det som skett enbart varit en fortsättning av den politik som formulerades och påbörjades av de tidiga sionistiska ledarna, det vill säga skapandet av en rent judisk stat. Det är i det ljuset man bör se det krig mot Gaza och Västbanken som Israel inledde efter Hamas attack den 7 oktober 2023. Det enda Hamas åstadkomn var att de gav Israel ett gyllene tillfälle att återuppta den massiva fördrivningen.

I dagsläget framstår möjligheterna till en långsiktig lösning på Israel-Palestinafrågan som ytterst avlägsna. Hur man än vrider och vänder på det är det svårt att inte hamna i slutsatsen att våldet är den enda lösningen. Just därför är det viktigt att intensifiera insatserna för en fredlig, och för båda parter rimlig, lösning.

Det är det arbetet som ligger framför oss.

⁴³ Kanafani, Ghassan, *Män i solen*, urval och övers. av Ingvar Rydberg, Bokförlaget Prisma, 1975.

⁴⁴ Khoury, Elias, *Solens port*, Leopard förlag, 2005.

Bilderna från Palestina och det svenska inslaget

Några ord om de fotografier som illustrerar denna text. De är nästan samtliga tagna av svenska fotografer. Dessa fotografer, eller rättare sagt: dessa blivande fotografer fanns bland den lilla grupp svenskar som år 1896 utvandrade från Nås i Dalarna till Jerusalem. Utvandringen skedde inte på grund av nöd utan av religiösa skäl. Det var en av väckelserörelsen inspirerad rädsla för helvetet, tillsammans med övertygelsen om att Jesus skulle återuppstå i Jerusalem påskan 1897, som drev Nåsbönderna att lämna sin hembygd. (Det är för övrigt Selma Lagerlöfs skildring av Nåsböndernas exodus som är den starkaste delen i hennes roman *Jerusalem*.)

Bland bönderna från Nås fanns den femtonårige Hol Lars Larsson samt den sju år yngre Gästgifvar Erik Matsson. I den av amerikanskan Anna Spafford ledda religiösa kolonin American Colony, där svenskarna slog sig ned, kom de två pojkarna i kontakt med Elijah Meyers, en indisk jude som konverterat till kristendomen. Meyers var en mångsysslare som bland annat intresserade sig för fotografi och dessutom hade byggt en egen kamera. Han fotograferade kolonin och dess medlemmar men tog även porträttbilder av gamla judar, unga palestinskor, herdar och beduiner. Han fotograferade också motiv från Jerusalem och Palestinas bibliska platser. Vintern 1897–98 medverkade Elijah Meyers i en dokumentation av de judiska bosättningarna. Hol Lars Larsson, som då ändrat sitt namn till det mer amerikanskt klingande Lewis Larsson, fungerade som Meyers assistent.

Följande höst grundade Meyers bildbyrån American Colony. Skälet var att han ville dokumentera den tyske kejsaren Wilhelm II:s stundande besök i Jerusalem. Meyers och hans medarbetare hade bestämt sig för att bli världens öga i Jerusalem. Med hjälp av kolonins snickare lät de bygga en fotoateljé och ett mörkrum. Man införskaffade också en 13x18 resekamera, som kunde användas för att ta stereografiska dubbelbilder.

Kejsarbesöket visade sig bli en strålande affär, som i ett slag gjorde bildbyrån känd i hela Europa. Beställningar på fotografier från Palestina strömmade in. Samtidigt började turismen till Palestina ta fart och med den vykortsindustrin. American Colony öppnade en souvenirbutik i bottenvåningen på Grand New Hotel intill Jaffaporten. Fotografier från Det heliga landet blev deras mest framgångsrika vara.

Under perioden fram till första världskrigets utbrott expanderade den fotografiska verksamheten. Gruppens fotografer gjorde resor till alla delar av Syrien, som vid denna tid även innefattade Libanon

och Jordanien. Man besökte även Egypten, Sudan, Ceylon och Indien. Kolonins fotografer gjorde stora reportage för bland annat National Geographic.

1921 utnämndes Lewis Larsson till svensk konsul i Jerusalem. Till följd av interna motsättningar splittrades kolonin 1930 och Lewis Larsson med familj lämnade den. 1934 lämnade även den andre svenske fotografen, Eric Matson, kolonin.

Eric Matson donerade 1966 American Colonys bildarkiv till Library of Congress på vars hemsida samtliga fotografier numera finns tillgängliga digitalt i katalogen Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection.⁴⁵ Samlingen omfattar drygt 22 000 bilder. Den stora bredden vad gäller motiv och genrer är påtaglig. Där finns allt från rena vykortsmotiv av de kända bibliska platserna till detaljstudier av ornamentiken på kolonnerna i Palmyra. Det faktum att bilderna från Palestina tillkommit under hela perioden från förra sekelskiftet fram till en bit in på 1950-talet gör att de sammantaget ger bilden av ett samhälle i stark förändring.

Av någon anledning valde Eric Matson, vilket Mia Gröndahl visat i sin bok om Lewis Larsson och American Colony Photographers, i samband med donationen att förbigå sina medarbetares och läromästares namn och framställa sig som ensam upphovsman till samlingens fotografier.⁴⁶

Oavsett vilka motiv Matson kan ha haft finns fotografierna där åtkomliga för envar. Inte minst vittnar de vad gäller Palestina om ett land som icke längre är.

⁴⁵ <http://www.loc.gov/pictures/search/?st=grid&co=matpc>

⁴⁶ Gröndahl, Mia, *Drömmen om Jerusalem, Lewis Larsson och American Colony Photographers*, Journal, 2005.